

Selectieadvies Ruimtelijke Ontwikkeling Kazerneterrein

Gemeente Venlo

datum: 15 maart 2012

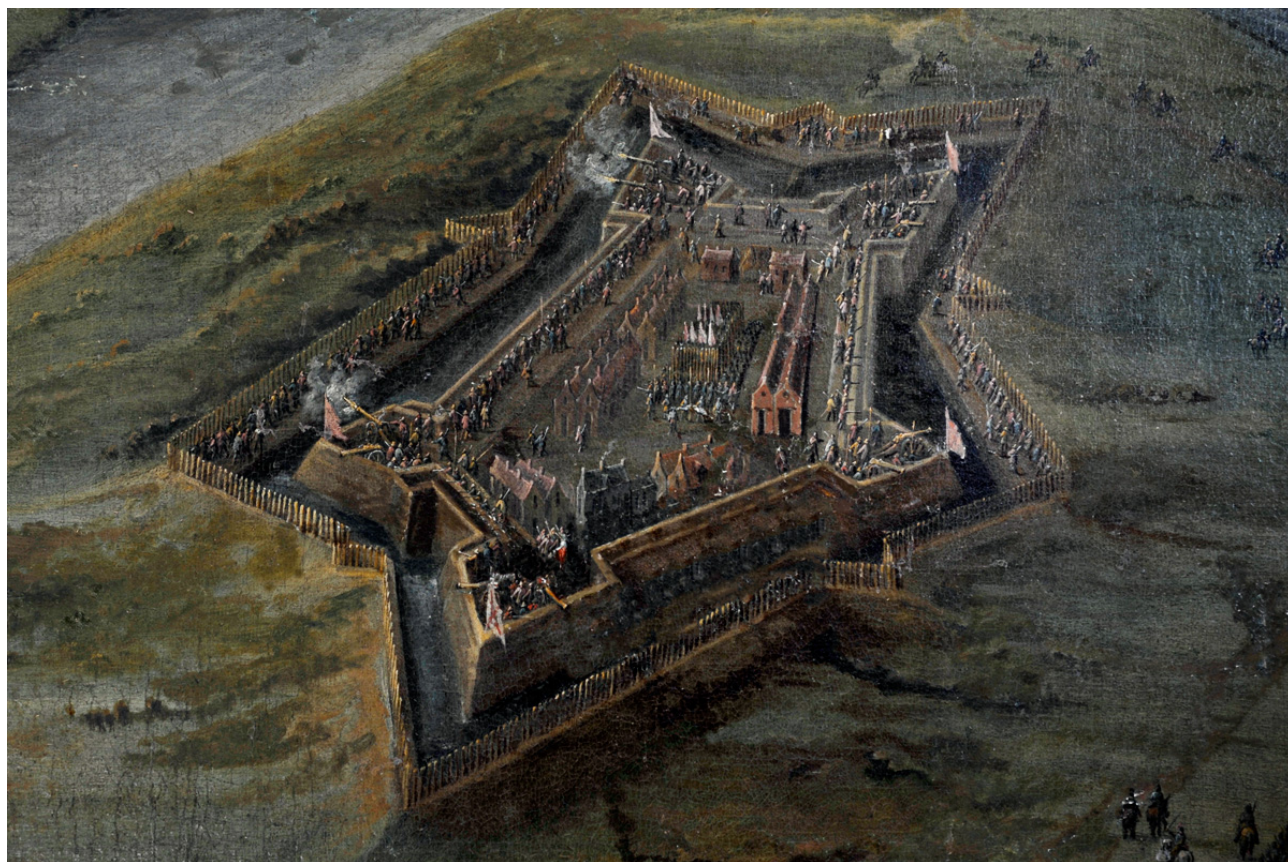
Auteur:

Drs. M. Th.R.M. Dolmans, beleidsadviseur archeologie

Ruimtelijke Ontwikkeling

Strategie en Beleid

Sectie Monumenten en Archeologie

“People attach great value to their history and memory. This gives depth and meaning to their lives. Every effort should therefore be invested in preserving those places which connect us with previous generations and which we, in our turn, have the responsibility to transmit to future generations.”

Plácido Domingo, President of Europa Nostra, the pan-European Federation of Heritage Organisations.

INHOUD

Samenvatting

- 1 Doel en opzet van dit selectieadvies
- 2 Wet- en regelgeving
 - 2.1 Onderzoek en selectiebesluit
 - 2.2 Het bestemmingsplan
 - 2.3 Jurisprudentie
 - 2.4 Monumentenwet 1988
 - 2.5 Provinciaal beleid
 - 2.6 Gemeentelijk beleid
 - 2.7 Kwaliteit
 - 2.8 De AMZ-cyclus
 - 2.8.1 Het belang van een gemeentelijk AMZ-beleid
 - 2.8.1 Risico's
 - 2.8.2 Oplossingen
 - 2.8.3 De basistaken van de gemeente op het gebied van de AMZ

3. HET BESTEMMINGSPLANGEBIED kazernekwartier

- 3 Archeologische onderzoeken
 - 3.1 Prehistorie
 - 3.2 Romeinse Tijd
 - 3.3 Middeleeuwen tm 16de eeuw
 - 3.4 Fort St Michiel 17-19de eeuw
 - 3.5 Samenvatting

- 4 Waardering en selectiecriteria
 - 4.1 Waardering van de vindplaatsen
 - 4.2 Beoordeling vindplaatsen
 - 4.2.1 Prehistorie
 - 4.2.2 Romeinse tijd
 - 4.2.3 Middeleeuwen
 - 4.2.4 Fort St Michiel
 - 4.3 Samenvatting

- 5. Gespecificeerde verwachting en aanbevelingen
 - 5.1 Gespecificeerde verwachting
 - 5.2 Aanbevelingen
 - 5.2.1. Blariacum
 - 5.2.2. Fort St Michiel
 - 5.3 Uitgangspunten project Kazernekwartier
 - 5.4 Mogelijke archeologische keuzes
 - 5.4.1 Integraal behoud
 - 5.4.2 Integraal verwijderen zonder onderzoek
 - 5.4.3. Integraal archeologisch onderzoek
 - 5.4.4 Behoud in situ: 5% regeling
 - 5.4.5 Gecombineerd behoud en opgraven
 - 5.5 Conclusies

6 Selectieadvies

7 Slotopmerkingen

Selectieadvies uitgebreide samenvatting

In opdracht van de gemeente Venlo zijn in de periode 2008-2011 diverse archeologische vooronderzoeken verricht op het Kazernekwartier. Zoals verwacht is daarbij vast komen te staan dat zich in het plangebied zeer belangrijke archeologische waarden bevinden. Het fort St Michiel met de daar bij horende buiten de vestingmuren gelegen vestingwerken bedekt vrijwel het gehele plangebied. De Romeinse en vroeg middeleeuwse bewoning ligt met name in het zuidoostelijke kwartier van het plangebied (MFC e.o.). Naast vindplaatsen uit de ijzertijd en volle middeleeuwen springen met name de archeologische resten uit de Romeinse tijd (1ste tm 4de eeuw) en de Nieuwe tijd (16de tm 19de eeuw) in het oog. De Romeinse vindplaats lijkt in verband te kunnen worden gebracht met het historisch overgeleverde Blariacum. Dit 'Blariacum' werd opgevolgd door bewoning uit de vroege en volle middeleeuwen. Uit de nieuwe tijd dateren zeer goed geconserveerde vestingmuren en funderingen van Fort St. Michiel (1641-1870).

Beleidskader

Alle archeologische waarden zijn conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) gewaardeerd op hun fysieke en inhoudelijke kwaliteit en behoudenswaardig bevonden. Hiervoor bestaat een algemeen aanvaard en voorgeschreven waarderingssysteem dat wordt vertaald in een archeologische aanbeveling. Deze aanbevelingen dienen als basis voor een selectieadvies.

Conform wettelijke richtlijnen uit de Archeologische Monumentenzorg moet in het selectieadvies dientengevolge worden omschreven of vindplaatsen in de bodem moeten worden bewaard (behoud in situ) of dat ze te weinig waarden hebben voor behoud. Is ongeschonden behoud van (zeer) hoog aangemerkte waarden in de grond geen optie, dan moeten de betreffende vindplaatsen nader worden onderzocht door middel van een opgraving (behoud ex situ). Ook een combinatie van behoud in en ex situ is mogelijk.

Het selectieadvies, waarin de verschillende keuzen worden weergegeven dient als basis voor een te nemen selectiebesluit. De bevoegdheid daartoe ligt bij het bevoegd gezag, in dit geval de raad van de gemeente Venlo. Deze moet, mede gebaseerd op het cultuurhistorisch beleid van de gemeente oordelen of sprake is van behoudenswaardige archeologie en zo ja hoe archeologisch vervolgonderzoek dient plaats te vinden. Het betreffende besluit wordt doorvertaald in de plankaart en voorschriften van het bestemmingsplan. Vervolgens moet worden toegezien op de kwaliteit van de uitvoering van archeologische werkzaamheden. Daarbij moet het behoud van archeologische waarden steeds worden afgewogen tegen andere (publieke en/of private) belangen.

In Venlo maakt de archeologie deel uit van het cultuurhistorisch beleid (Voortbouwen op Venlo's Verleden. Beleidsnota Cultuurhistorie 2007-2011). De centrale doelstelling van dit beleid is een representatief deel van de Venlose cultuurhistorie te behouden door ontwikkeling en door implementatie in ruimtelijke planvorming. Het uiteindelijk streven is dat cultuurhistorie een vanzelfsprekende impuls betekent voor Venlo als duurzame en attractieve stad. Voor het beleidsveld archeologie benoemt de nota thematische zwaartepunten. Voor Venlo, waar het KazerneKwartier toe behoort, ligt het zwaartepunt op de Romeinse tijd (vicus), de ontstaansgeschiedenis van Venlo, de vroege middeleeuwen, Venlo als handelsstad (12de - 17de eeuw) en Venlo als vestingstad (vestingwerken stad en Fort St Michiel).

Zowel Blariacum en Fort St. Michiel spelen dus een toonaangevende rol in het cultuurhistorische beleid van de gemeente Venlo. Beide bevinden zich in het plangebied Kazernekwartier en vallen daarmee onder het bestemmingsplan dat betrekking zal hebben op het gehele plangebied.

Ontwikkeling kazernekwartier op basis van plan Lijnstad en archeologie

De gemeenteraad heeft gekozen voor het Ontwikkelplan kazernekwartier (Visie Lijnstad mei 2011). Daarmee is in grote lijnen vastgesteld welke delen van het kazernekwartier intensief en extensief bebouwd worden. Kenmerk van de ontwikkeling is een intensief bebouwde zone langs het spoor en een parkachtige setting aan de noordzijde van het plangebied. Teneinde de ontwikkeling tijdig en conform het plan te kunnen realiseren, gelden enkele randvoorwaarden die als uitgangspunt voor het selectieadvies moeten worden beschouwd.

Resultaten archeologisch onderzoek

Er is sprake van (tenminste) meerdere vindplaatsen binnen het bestemmingsplangebied kazernekwartier. Een tweetal vindplaatsen stammen uit de prehistorie, een drietal uit de nieuwste tijd (20ste eeuw), de overigen uit de Romeinse tijd, vroege middeleeuwen of maken onderdeel uit van het fort.

De twee prehistorische vindplaatsen worden als niet behoudenswaardig ingeschaald. De eerste gelegen in de zone langs het spoor is slecht bewaard is en de aard van de vindplaats is vooralsnog niet vast te stellen is en misschien ook niet vastgesteld te stellen. De tweede ligt vindplaats ligt in het noorden van het plangebied, ten noorden van de vestingmuren van het fort. Vanwege de zeer beperkte en onzekere sporen kan over de locatie, omvang en aard van deze vindplaats niets gezegd worden. De vondsten vormen slechts een aanwijzing dat er een vindplaats in de nabijheid moet zijn (geweest). Een waardering van de vindplaats is daarom (nog) niet mogelijk.

Uit de nieuwste tijd stammen drie vindplaatsen (vindplaats 8-10). Door de recente datering en de vele schriftelijke bronnen die er over deze vindplaatsen (waarschijnlijk) bestaan, worden ze niet als behoudenswaardig ingeschaald. De vindplaatsen liggen echter binnen de grenzen van het fort St. Michiel (vindplaats 7) zodat bij eventueel nader onderzoek van het fort ook sporen van de recente vindplaatsen aan het licht zullen komen. Het verdient aanbeveling om in het kader van dat onderzoek ook deze zeer recente vindplaatsen te documenteren om een zo compleet mogelijk beeld van de geschiedenis van het plangebied te krijgen. Zeker omdat deze plek het symbool is van de militaire geschiedenis van Venlo, zijn de gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog en uit de periode van de kazerne van grote waarde voor de Venlose geschiedschrijving.

Romeinse tijd/ Vroege middeleeuwen

Sporen en vondsten uit de Romeinse tijd en vroege middeleeuwen zijn vooral te vinden ter plekke van het beoogde MFC en omgeving, in een smalle strook ten noorden daarvan langs de Venrayseweg en ten westen van het MFC in de zone langs het spoor. Waarschijnlijk betreft het overblijfselen van Romeins 'Blariacum'. De plaatsnaam is bekend van de Tabula Peutingeriana (een laat-Romeinse wegenkaart), maar het karakter van deze nederzetting is nog immer onbekend. Het kan om een grotere handelsnederzetting (vicus) gaan, maar ook om een klein wegstation (statio) een herberg, een tempelcomplex of een laat Romeinse toren (burgus).

Alle Romeinse vindplaatsen worden als behoudenswaardig ingeschaald. De behoudenswaardigheid is gebaseerd op het aantal sporen en de relatief goede conservering en de eventuele continuïteit naar de vroege middeleeuwen. Momenteel is nog weinig te zeggen over de aard van de vindplaats, hoewel de waarschijnlijkheid groot is dat het zich om een nederzetting (vicus) gaat. Dit wordt bevestigd door de vondst van de Romeinse weg ten westen van de concentratie van de Romeinse sporen. Ook is nog weinig te zeggen over de omvang van de nederzetting. In de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) wordt geconstateerd dat de kennis over *vici* in Nederland nog zeer fragmentarisch is en dat dit soort vindplaatsen dus extra aandacht verdienen.

Tussen de Romeinse sporen bevond zich ook een belangrijk spoor uit de vroege middeleeuwen. Het betreft een zogenaamde Merovingische hutkom, een kleine werkplaats uit de 5de of 6de eeuw na Chr. Het is derhalve niet uitgesloten dat er continuïteit is tussen de Romeinse tijd en de 5e-6e eeuw. Gezien de aanwezigheid van de Romeinse wegen is het gebied zeker in de Laat-Romeinse tijd nog in gebruik geweest. Het is waarschijnlijk dat ook de nederzetting tot in de Laat-Romeinse tijd gebruikt is. Mede gezien de merovingische graven die op niet al te grote afstand aan de Antoniuslaan en de voormalige buizenfabriek (Kazernestraat hoek Burg. Gommansstraat) zijn gevonden, is het goed voorstelbaar dat dit gebied aan de Maas continu bewoond geweest is. Er moet rekening mee gehouden worden dat er met name op de MFC-locatie en directe omgeving meer vroeg-middeleeuwse sporen in de ondergrond bewaard zijn.

Voor de Romeinse en vroeg Middeleeuwse vindplaats op en rondom de locatie MFC wordt in principe integraal behoud op locatie (*in situ*) geadviseerd. Is dat om zeer dringende maatschappelijke redenen niet mogelijk dan wordt onderzoek in twee fasen voorgesteld. In de eerste fase wordt gecombineerd met munitieonderzoek archeologisch onderzoek uitgevoerd. Hierbij worden alle grondlagen onderzocht voor zover noodzakelijk voor het munitieonderzoek. Het betreft dus in principe 100% van het oppervlak. Deze onderzoeksfase kan nog duidelijker maken wat de Romeinse bewoning inhoudt, wat de contouren ervan zijn en op welke diepte de Romeinse en vroeg middeleeuwse resten veilig bewaard liggen. Op basis van

dit onderzoek en de bouwkundige voorwaarden wordt bepaald hoeveel nader onderzoek verder noodzakelijk is. Daarbij staat behoud *in situ* van de archeologie wederom voorop. Is behoud niet mogelijk dan volgt dus aansluitend gedegen archeologisch onderzoek waarbij voor zover noodzakelijk de archeologische waarden integraal worden gedocumenteerd (behoud *ex situ*).

Buiten de aangegeven zones worden geen integrale sporen en waarden meer verwacht uit de Romeinse tijd of vroege middeleeuwen en kunnen de gebieden voor die beide perioden worden vrijgegeven.

Fort Sint Michiel

Binnen vrijwel het gehele plangebied liggen substantiële grondwerken, grachten, funderingen en muren van het 17de eeuwse Fort St.-Michiel haast ongeschonden en veelal zeer dicht onder het maaiveld. Het fort is het enige versteende Spaanse fort ter wereld en dus cultuurhistorische een zeer belangrijk en integraal te behoud monument.

Het Fort St. Michiel, een vijfhoekig gebastioneerde schans, is tussen 1641 en 1643 aangelegd in de traditie van het Italiaanse systeem met invloeden uit het Oud-Nederlandse systeem welke een wijze van vestingbouw is die kenmerkend is voor de periode van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Het fort is gebouwd als zelfstandige vesting, ter verdediging van de westzijde van de vesting Venlo en strategische versterking van de Maas.

Van dit type fort zijn geen identieke parallellen bekend. Als (zelfstandige Spaanse) vesting is Fort St. Michiel dus eenmalig en uniek. Daar komt nog bij dat het fort ondergronds nog zeer compleet en met nog vele meters hoog muurwerk aanwezig is. De mogelijkheid om het fort integraal te behouden en (ten dele) te presenteren, maakt het fort tot een uniek onderdeel van ons (inter)nationaal erfgoed. De combinatie met de rijke historische bronnen en de roerige militaire historie, maakt Fort St. Michiel ook tot een unieke onderzoekscase, waarbij multidisciplinair onderzoek tot een uitermate betrouwbaar, gedetailleerd en representatief beeld van de militaire geschiedenis van Venlo, Limburg en Nederland e.o. kan leiden en waarbij een zeer belangrijke bijdrage geleverd kan worden aan de geschiedschrijving van de vestingbouw; een kans die zich waarschijnlijk nooit meer elders zal voordoen in Nederland. Een deel van de ondergrondse resten van het fort is beschermd (Rijksmonument nr. 524719). De redengevende beschrijving is echter niet duidelijk over de omvang het beschermde gebied.

Ook voor het fort wordt op basis van de uniciteit en kwaliteit van het fort in principe integraal behoud op locatie van alle onderdelen (funderingen, vestigmuren, wallen, gracht en buitenwerken) van het fort geadviseerd. Is dat om zeer dringende maatschappelijke redenen niet mogelijk dan is minimaal volledig behoud op locatie van alle vestingmuren en funderingen gewenst. De overige onderdelen van het fort dienen in deze situatie volledig te worden opgegraven en gedocumenteerd. Het fort staat daarbij centraal. Echter, omdat de overige (Prehistorische, Romeinse en Vroeg-Middeleeuwse) vindplaatsen zich binnen hetzelfde gebied bevinden, maken ook deze automatisch onderdeel uit van het archeologische vervolgonderzoek, ook al zijn ze niet alle als behoudenswaardig beoordeeld. In één moeite door kunnen de tot deze vindplaatsen behorende sporen onderzocht worden, waardoor een compleet beeld van de geschiedenis van het plangebied geschetst kan worden. Als aan de andere kant besloten zou worden het fort *in situ* ondergronds te behouden, zullen ook deze vindplaatsen behouden blijven.

Planning en beoogd resultaat

Binnen de zone langs het spoor moet de MFC locatie per 1 januari 2013 zijn vrijgegeven voor planrealisatie. De overige gebieden in de zone 'langs het spoor' zullen daaropvolgend dienen te worden vrijgegeven voor planrealisatie. Tenslotte zullen in de jaren erna enkele nader te bepalen gebieden in de parkzone worden bebouwd.

Vooruitlopend op het moment van planrealisatie dienen de noodzakelijke munitieonderzoeken en daaraan gekoppelde noodzakelijke archeologische onderzoeken (integraal behoud is in verband met het munitieonderzoek immers geen optie) te zijn afgerond. Getracht wordt binnen het gehele plangebied archeologische waarden maximaal *in situ* (op locatie) te behouden voor zover dit kan binnen het kader van het munitieonderzoek en de planrealisatie.

Met deze randvoorwaarden als uitgangspunt is dit op maat gesneden selectieadvies voor het gehele kazernekwartier opgesteld. Dit selectieadvies houdt maximaal rekening met een onbelemmerde start van de planrealisatie en doet tegelijkertijd recht aan de in de ondergrond aanwezige archeologische waarden.

Onderzoeksopzet

De betreffende locaties worden in eerste instantie gelijktijdig met explosieven- en munitieonderzoek onderzocht. Tevens wordt door kleinschalig onderzoek voor zover nog nodig de exacte ligging van de nog niet onderzochte vestingmuren bepaald. Uitgangspunt hiervan is het streven naar 100% behoud van de vestingmuren en funderingen van Fort St. Michiel, maar de kans is vrij groot dat binnen de zone langs het spoor, vrijwel alle overige archeologische waarden m.u.v. de vestingmuren zullen moeten worden opgegraven.

Maar ook in geval van een definitief archeologisch onderzoek wordt niet dieper gegraven dan strik noodzakelijk. Dit wil zeggen dat bij ontgravingen ten behoeve van planrealisatie, het archeologisch onderzoek beperkt blijft tot enkele decimeters (ca. 50 cm) onder de aanlegdiepte van de onderzijde van de vloeren en funderings- balken van de nieuwbouw. Hiermee worden eventuele hoge archeologische onderzoekskosten voorkomen, is de onderzoekstijd korter, loopt planrealisatie geen risico op en blijft het archeologisch erfgoed onder de aanlegdiepte van de funderingen behouden. Gemeentelijk en landelijk beleid zegt immers dat in geval van een grootschalige herinrichting, zoals is voorgenomen voor het Kazerneterrein, een goede balans moet worden gezocht tussen archeologie en bouwproject. Het project moet recht doen aan zowel de archeologische waarden, als de Ruimtelijke Ordening, en de beoogde ontwikkeling in combinatie met goed beheerde financiën.

Ten noorden van de zone 'langs het spoor' is het uitgangspunt uiteraard ook behoud *in situ*. Is in deze parkzone integraal behoud niet mogelijk dan zal de gemeente veel eerder gebruik maken van de zogeheten gemeentelijke archeologische 5% regeling in combinatie met opgraven. Deze regeling heeft betrekking op die gebieden waar het hoofddoel van het archeologiebeleid - behoud van belangrijke archeologische waarden in de ondergrond - niet mogelijk is. De regeling houdt in dat op locaties waar gebouwd moeten worden 5 % van het oppervlak van de gebouwen ongezien - dus zonder definitief archeologisch onderzoek - verstoord mag worden. De regeling is niet van toepassing op de vestingmuren en funderingen van het fort omdat het streven is deze, conform bestemmingsplan, 100% te behouden en deels te visualiseren. De 5% regeling kan daar waar oppervlakten worden vergraven voor de realisatie van beoogde plannen aangevuld worden met opgraven.

Conclusie selectiebesluit

Het bovenstaande advies biedt een onderzoeksopzet die rekening houdt met de beoogde realisatie van MFC, de zone lang het spoor en de parkzone. Daarbij wordt recht gedaan aan de ontwikkeling en behoud van de zeer hoog gewaardeerde archeologische sporen en relictten. Tevens wordt het archeologisch erfgoed gedocumenteerd en wordt financieel en plannings- technisch maatwerk geleverd.

Geadviseerd wordt te besluiten tot:

1. het streven naar maximaal behoud van de binnen het kazernekwartier aanwezige zeer hoge archeologische waarden uit de Romeinse tijd, Vroege Middeleeuwen en Nieuwe tijd (ensemblewaarde Fort St Michiel).
2. volledig behoud van het muurwerk en funderingen van het fort St Michiel binnen het gehele kazernekwartier.
3. indien behoud geen optie is in verband met noodzakelijke ingrepen in de ondergrond, is het opgraven (en dus gedocumenteerd verwijderen) van alle archeologische waarden (met uitzondering van de volledig te behouden muren en funderingen van het fort), noodzakelijk. Dit betekent dat:
 - a. binnen en rondom de locatie van het MFC en de zone langs het spoor het waarschijnlijk bijna volledig opgraven van alle archeologische waarden onvermijdelijk is i.v.m. het noodzakelijke explosieven- en munitieonderzoek.
 - b. voor de overige gebieden buiten deze zone gebruik wordt gemaakt van de gemeentelijke archeologische 5% regeling in combinatie met behoud en opgraven, afhankelijk van de noodzakelijke ingrepen in de ondergrond.

Dit selectieadvies sluit volledig aan op het uitgewerkte Stedenbouwkundig plan en Beeldregieplan. Dit advies is verankerd in het vast te stellen bestemmingsplan Kazernekwartier alwaar een dubbelbestemming archeologie is opgenomen. Voor het muurwerk en de funderingen van het fort is in de verbeelding op de plankaart en de voorschriften een bijzondere regeling opgenomen gericht op behoud. Cultuurhistorische wijzigingen op het bestemmingsplan worden aan de raad voorgelegd ter besluitvorming. De reconstructie

en verbeelding van het fort komt eveneens terug in het Beeldregieplan.

Het selectieadvies omtrent de keuze voor behoud van de archeologische waarden *in* of *ex situ*, eventueel aangevuld met het advies over visualisering, reconstructie en benutting daarvan dient formeel te worden omgezet in het archeologisch selectiebesluit door College en Raad. Het selectiebesluit moet in het bestemmingsplan Kazernekwartier worden opgenomen.

1 Doel en opzet van dit selectieadvies

Dit document dient als archeologisch selectieadvies voor het Kazernekwartier binnen de gemeente Venlo en bevat de basisinformatie ten aanzien van het aspect archeologie ter opname in het Bestemmingsplan en het ruimtelijk ontwerp van het Stedenbouwkundig plan en Beeldregieplan.

Het selectieadvies bevat meerdere onderdelen. Allereerst wordt ingegaan op de landelijke wet- en regelgeving, en het daaruit voortvloeiende archeologisch proces. Daarna wordt aandacht besteed aan de ruimtelijke planvorming binnen het kazernekwartier.

Om een gedegen advies te kunnen geven is in verschillende vooronderzoeken de waarde van de archeologische relicten onderzocht. Deze onderzoeken worden allen kort behandeld. De volledige onderzoeksrapporten worden als bijlagen meegeleverd.

In de vooronderzoeken zijn voor zover mogelijk de aard en de kwaliteit van archeologische waarden bekeken. De betreffende onderzoeken zijn uitgevoerd over het gehele kazernekwartier, maar concentreerden zich vooral tot de MFC locatie en de zone lang het spoor. Reden hiervoor is dat deze zone intensief bebouwd zal gaan worden, de planning eerst gericht is op ontwikkeling van deze zone en de concentratie van de archeologische sporen zich vooral binnen en rondom de MFC locatie bevindt. De parkzone wordt daarentegen veel minder intensief bebouwd en kent een langere planning.

Naar aanleiding van de aangetroffen waarden worden de diverse gespecificeerde verwachtingen benoemd en de mogelijke archeologische beheersmaatregelen aangegeven. Uiteindelijk zullen twee beheersmaatregelen worden aangereikt als advies voor de beoogde planontwikkeling. Daarnaast wordt algemeen advies gegeven voor toekomstige ontwikkelingen op de rest van het kazerneterrein.

2 Wet- en regelgeving

Uit de Monumentenwet (art. 38a) vloeit voor gemeenten de verplichting voort om in bestemmingsplannen rekening te houden met bekende en te verwachten archeologische waarden. De gemeente heeft hieraan binnen bepaalde grenzen een eigen invulling te geven. Deze invulling is onder andere vastgelegd in de beleidsnota cultuurhistorie (2007-2011).

Bij de invulling van “rekening houden met” uit de Monumentenwet moeten gemeenten hun zorgplicht in acht nemen, evenals het feit dat ze aanspreekbaar zijn op beslissingen inzake archeologie. Indien archeologische waarden in het geding zijn moet een gemeente haar belangenafweging altijd inhoudelijk motiveren.

Centraal in de Europese en Nederlandse wet- en regelgeving staan behoud en bescherming van archeologisch erfgoed. Een bestemmingsplan mag niet haaks op deze uitgangspunten staan. Behoud betekent in de eerste plaats behoud van archeologische resten ter plekke (in situ), dus in de bodem. Is behoud in situ niet mogelijk, dan dienen er voorwaarden te worden gesteld voor een zo zorgvuldig mogelijke omgang met de archeologische waarden.

Venlo beschikt over een eigen archeologiebeleid met bijbehorende beleidskaart, waarop de diverse verwachtingsgebieden zijn aangegeven. Door bekende waarden en verwachtingswaarden als dubbelbestemming op te nemen worden ze via het bestemmingsplan planologisch beschermd. Aan de verwachtingen zijn ondergrenzen voor oppervlakte en diepte gekoppeld. Grondverstoringen boven die grenzen zijn vergunningplichtig. Dit betekent dat vergunningen, met name bouw- en sloopvergunningen, worden verleend onder voorwaarden, zoals de verplichting eerst archeologisch onderzoek te laten uitvoeren.

2.1 Onderzoek en selectiebesluit

Archeologisch onderzoek gebeurt in meerdere stappen, te weten vooronderzoek (bureauonderzoek, booronderzoek, proefsleuvenonderzoek) en definitief onderzoek (opgraving of archeologische

begeleiding). De gemeente beoordeelt een ingediend archeologisch rapport en bepaalt of de archeologische waarde van het terrein in voldoende mate is vastgesteld en/of veiliggesteld.

De vooronderzoeken wordt gevolgd door een beslismoment. De te nemen vervolgstappen legt de gemeente vast in een 'selectiebesluit'. De term 'selectiebesluit' komt in de wet- en regelgeving niet voor. Het is een in de archeologie gebruikelijke term die de motivatie aanduidt die in een ander besluit (bijvoorbeeld vaststellen bestemmingsplan of vergunning) is opgenomen. In het selectiebesluit wordt ten eerste op grond van de onderzoeksresultaten (selectieadvies) bepaald of er sprake is van een behoudenswaardige vindplaats en ten tweede of behoud in situ mogelijk is of dat behoud ex situ in de vorm van (definitief) vervolgonderzoek noodzakelijk is.

Een selectiebesluit dient onderbouwd te zijn met het gemeentelijk beleid als basis. Afgewogen worden de aangetroffen archeologische waarden en de kosten van behoud in situ en ex situ. De gemeente mag afwijken van het selectieadvies, maar moet dan wel kunnen aangeven welke afweging van belangen heeft plaatsgevonden en wat de onderbouwing is voor de gemaakte keuze. Uitsluitend financiële of tijdsargumenten kunnen geen aanleiding zijn om te besluiten tot vrijgave; vooronderzoek en gemeentelijk beleid zijn in het geval van een dergelijk eenzijdig besluit immers zinloos en onnodig.

Het selectiebesluit kan inhouden dat:

- bij de voorgenomen werkzaamheden geen rekening hoeft te worden gehouden met archeologische waarden (bijvoorbeeld omdat deze er simpelweg niet zijn).
- het voorgenomen werk niet mag worden uitgevoerd (de vergunning voor de werkzaamheden wordt geweigerd);
- het uitvoeren van de werkzaamheden alleen mag plaatsvinden indien de uitvoerder zich houdt aan bepaalde verplichtingen; deze verplichtingen worden dan opgenomen in voorschriften die aan de vergunning of ontheffing worden verboden.

Een selectiebesluit heeft alleen juridische betekenis wanneer het is genomen op grond van een wettelijke bevoegdheid, zoals de bevoegdheid om aan een vergunning voorschriften te verbinden of om een vergunning te verlenen of te weigeren. Aangezien het een beleidsbesluit betreft is tegen een selectiebesluit zelf geen bezwaar of beroep mogelijk. Dat kan wel tegen de bestuursrechtelijke besluiten die op basis daarvan worden genomen (zoals het vaststellen van bestemmingsplannen en het verlenen van ontheffingen en vergunningen).

2.2 Het bestemmingsplan

De gemeente is als bestuursorgaan verplicht om bij de voorbereiding van een besluit, zoals een bestemmingsplan, informatie te verwerven over de relevante zaken en de af te wegen belangen. In het geval van eventuele archeologische waarden kan dergelijke informatie veelal alleen worden verkregen door archeologisch (voor)onderzoek. Archeologisch onderzoek moet worden uitgevoerd voor de vaststelling van het bestemmingsplan en de afweging van archeologische waarden dient te hebben plaatsgevonden bij vaststelling van het plan. Daarbij geldt dat op het moment van vaststelling van het plan, ook besloten moet worden over hoe moet worden omgegaan met aanwezige archeologische waarden.

Indien de gemeente voldoende archeologische informatie heeft verkregen om een goed afgewogen besluit te nemen, is verder archeologisch onderzoek niet nodig en kunnen maatregelen worden getroffen om eventuele archeologische waarden te beschermen. Indien de gemeente onvoldoende archeologische informatie heeft verkregen om een goed afgewogen besluit te nemen moet het onderzoek worden uitgebreid, zodat wel een besluit kan worden genomen, anders kan het plan geen doorgang vinden.

Een bestemmingsplan is algemeen juridisch bindend, dus zowel voor de gemeente zelf als voor andere overheden, burgers, bedrijven en instellingen. Bij elk bestemmingsplan moet de gemeente de financiële haalbaarheid onderzoeken. Uit die financiële haalbaarheid, meestal een exploitatieplan of financieel raamwerk als bijlage bij het bestemmingsplan, moet blijken dat realisatie van de nieuwe bestemming

financieel mogelijk is. Zo moet er bijvoorbeeld voldoende geld (en tijd) zijn gereserveerd voor archeologisch onderzoek. Ontbreekt hiervoor de dekking, dan mag de gemeenteraad het bestemmingsplan niet vaststellen.

Het exploitatieplan geeft een overzicht van alle kosten en baten bij de uitvoering van het bestemmingsplan. In het exploitatieplan kunnen voorbereidingskosten, zoals bouwrijp maken en ook archeologisch onderzoek verrekend worden met de te verwachten waardevermindering voor particuliere eigenaren. De gemeente kan in het exploitatieplan dan een reservering opnemen voor archeologie. Een gemeente zal vervolgens in veel gevallen een exploitatieovereenkomst sluiten met projectontwikkelaars en particuliere eigenaren. Vaak worden in de exploitatieovereenkomst slechts afspraken gemaakt over vooronderzoek, maar afspraken over hoe er met de uitkomsten wordt omgegaan worden vergeten. Een exploitatieplan is geen onderdeel van het bestemmingsplan, maar dient wel gelijktijdig met het bestemmingsplan te worden vastgesteld. Bij publicatie van het bestemmingsplan moet een gemeente melden of er een (vooraangaande) exploitatieovereenkomst is gesloten. Deze overeenkomst kan via een verzoek met een beroep op de Wet openbaarheid bestuur (WOB) worden opgevraagd. Indien de gemeente zelf eigenaar is van de grond die door de nieuwe bestemming in waarde gaat stijgen, kunnen kosten voor archeologisch onderzoek verrekend worden in de grondprijzen. Dit moet worden meegenomen in het onderzoek naar financiële haalbaarheid (de exploitatieopzet) of financiële raamwerk. In het huidige bestemmingsplan zijn de kosten voor archeologisch onderzoek meegenomen in het financiële raamwerk.

2.3 Jurisprudentie

Er bestaat jurisprudentie ten aanzien van de zorgvuldigheid van de voorbereiding en van de belangenafweging:

Vorbereiding

- Indien sprake is van hoge archeologische verwachtingswaarden welke worden bedreigd door een besluit, zal er tenminste verkennend archeologisch onderzoek moeten hebben plaatsgevonden, teneinde te weten te komen met welke concrete waarden rekening zal moeten worden gehouden.
- Een terrein van hoge verwachtingswaarde hoeft niet te worden onderzocht om zekerheid over de aanwezigheid van archeologische resten te krijgen. Enkel de hoge verwachtingswaarde kan dus een argument zijn om een terrein te beschermen in een besluit, al is de aanwezigheid van archeologische waarden niet onderzocht.
- De verplichting (veld-)onderzoek te laten doen dient slechts om de aannemelijke waarden te onderzoeken en te bevestigen.
- De Afdeling Bestuursrechtspraak kan de Stichting Advisering Bestuursrechtspraak vragen te adviseren over de vraag of het uitgevoerde archeologisch onderzoek afdoende is.
- De uitkomsten van onderzoek moeten ook daadwerkelijk in de besluitvorming worden betrokken.

Belangenafweging

- Onderzoek dat te beperkt is van opzet leidt ertoe dat de belangenafweging niet zorgvuldig kan geschieden.
- Uitvoering van archeologisch (voor)onderzoek nádat een besluit is genomen wordt beschouwd als een ontoereikende vorm van bescherming.

2.4 Monumentenwet 1988

In de nieuwe monumentenwet (gewijzigd 1 september 2007) is verwoord dat wie gaat graven en bouwen - praktisch en financieel – moet zorgen voor behoud van de archeologische resten. Dit laatste kan alleen goed gebeuren als de informatie over het bodemarchief in een vroegtijdig stadium bekend is en wordt ingepast bij ruimtelijke ingrepen en bodemverstorende activiteiten. Is behoud niet mogelijk of maatschappelijk onwenselijk, dan dient de initiatiefnemer een archeologisch onderzoek uit te laten

voeren. Tevens is verwoord dat in bestemmingsplannen standaard moet worden beschreven hoe om te gaan met het bodemarchief.

2.5 Provinciaal beleid

De provincie streeft naar een optimaal behoud en beheer van archeologische waarden als (mede)dragers van de Limburgse identiteit en als bijdrage aan de schoonheid van het landschap. De provincie richt zich hierbij op de samenhang tussen archeologische waarden en de andere zogenaamde 'bronzen waarden' (monumenten en historische landschap). Lokaal maatwerk is hierbij het toverwoord. Dit maatwerk dient tot uiting te komen in de zorgvuldige inventarisatie en effectanalyse van ruimtelijke ontwikkelingen en de gevolgen daarvan voor de archeologische waarden. Hierin worden de project- en bestemmingsplannen als centrale instrumenten gezien. De provincie heeft daarin een toetsende rol en hoe meer een gemeente toont hierin deskundig te opereren, hoe meer de provincie slechts op afstand toekijkt..

2.6 Gemeentelijk beleid

De gemeente Venlo beschikt over een eigen cultuurhistorisch beleid (Voortbouwen op Venlo's Verleden. Beleidsnota Cultuurhistorie 2007-2011). De centrale doelstelling van dit beleid is een representatief deel van de Venlose cultuurhistorie te behouden door ontwikkeling en door implementatie in ruimtelijke planvorming, met als uiteindelijk streven dat cultuurhistorie een vanzelfsprekende impuls betekent voor Venlo als duurzame en attractieve stad. Voor het beleidsveld archeologie benoemt de nota thematische zwaartepunten. Voor de stad Venlo, waar het kazernekwartier toe behoort, ligt het zwaartepunt op de Romeinse tijd (vicus), de ontstaansgeschiedenis van Venlo, Venlo als handelsstad (12de - 17de eeuw) en Venlo als vestingstad (16de -19de eeuw).

De gemeente heeft een archeologische zorgplicht en is op haar beleid aanspreekbaar. Het eigen gemeentelijk beleid zorgt voor maatwerk, kwaliteit, beleefbaarheid, tijdswinst, kostenbesparing, vermeerdering en continuïteit van kennis en een betere kennisoverdracht. In deze regierol zal de gemeente haar keuzes inhoudelijk moeten motiveren in een archeologisch selectiebesluit.

2.7 Kwaliteit

Bij het nemen van het (selectie)besluit wordt er van uitgegaan dat de kwaliteit van het archeologisch selectieadvies gewaarborgd is. Dit betekent dat het selectieadvies moet zijn opgesteld (en gecontroleerd) door een senior KNA archeoloog en in overeenstemming is met de waardering, het gemeentelijk archeologiebeleid en vigerende selectiecriteria. Een ander uitgangspunt is dat het gehele proces voorafgaand aan het archeologische selectieadvies volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) is verlopen. Dat wil zeggen dat er in het geval van gravend onderzoek een Programma van Eisen (PvE) moet zijn geweest. Een PvE moet bovendien goedgekeurd zijn door het bevoegd gezag.

Uitvoeringswerkzaamheden zijn onderhevig aan een landelijk voorgeschreven kwaliteitssysteem (KNA). Bij de besluitvorming wordt -indien opgenomen in het Archeologiebeleid- een onderzoeksagenda betrokken die op basis van de toelichting op de archeologiekaart gesignaleerde kennislacunes is opgesteld en die ertoe moet leiden dat 'onderzoek met meerwaarde' wordt uitgevoerd, waardoor voorkomen wordt, dat er "meer van hetzelfde" onderzocht wordt.

2.8 De AMZ-cyclus

In Nederland is de Archeologische Monumentenzorg (AMZ) geborgd in de middels regelgeving vastgelegde zogenaamde AMZ-cyclus (zie afbeelding 4). In deze cyclus zijn de stappen vastgelegd om de aan- of afwezigheid van eventuele archeologische waarden vast te stellen en, indien aanwezig, te bepalen of deze behoudenswaardig zijn. Zo ja, dan is het streven dat de resten in situ behouden worden. Is dit niet mogelijk, dan rest slechts behoud ex situ, wat in de praktijk neerkomt op het zo goed mogelijk opgraven van een vindplaats. Elke stap in de AMZ-cyclus vindt plaats na een formeel selectiebesluit van het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag beoordeelt de resultaten van het uitgevoerde onderzoek en beslist of er sprake is van behoudenswaardige archeologie en zo ja hoe het archeologisch vervolgonderzoek dient plaats te vinden.

Het onderzoek start met een archeologisch Bureauonderzoek dat tot doel heeft het verwerven van informatie, aan de hand van bestaande bronnen, over bekende of verwachte archeologische waarden, de intactheid van het cultuurlandschap, bekende verstoringen, et cetera. Dit omvat het onderzoek naar de (verwachte) aan- of afwezigheid van de archeologische resten in de ondergrond, de vaststelling van het karakter en de omvang, dateringen, gaafheid en conservering van de

desbetreffende archeologische waarden. Ook zullen mogelijke gevolgen van de te verwachten bodemverstorende werkzaamheden worden beschreven.

Als blijkt dat er sprake is van (een verwachting van) archeologische waarden wordt er een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) uitgevoerd, vaak in eerste instantie door middel van verkennende grondboringen, om de bodemopbouw in het plangebied te toetsen. Dit wordt gevolgd door een karterend onderzoek, waarbij de aan- of afwezigheid van archeologische waarden wordt onderzocht. Indien archeologische waarden aanwezig zijn, vindt aansluitend nog een veldonderzoek plaats om de resten te waarderen. Dit veldonderzoek kan verschillende vormen hebben zoals uitgebreid booronderzoek en proefsleuven. De resultaten hiervan worden bestudeerd en met behulp van een tabel gescoord op behoudenswaardigheid. Zijn er behoudenswaardige archeologische resten aanwezig, dan kan na het selectiebesluit de laatste stap van de AMZ-cyclus gezet worden: het beschermen en/of inpassen van de archeologische waarden (behoud in situ) of door middel van opgraven en/of het begeleiden van werkzaamheden het verwijderen van de archeologische waarden (behoud ex situ).

2.8.1 Het belang van een gemeentelijk AMZ-beleid

In Nederland worden de meeste beslissingen over de ruimtelijke inrichting op gemeentelijk niveau genomen. Een van de belangrijkste verschillen tussen het oude en het nieuwe stelsel is dat gemeenten op basis van de Monumentenwet c.q. de Wet op de AMZ de rol van bevoegd gezag krijgen. Dit betekent dat hun zorg voor het bodemarchief niet langer vrijblijvend is, maar dat gemeenten verantwoordelijkheid moeten nemen voor de archeologische monumentenzorg. Dat betekent overigens weer niet dat de gemeente verplicht is om in ruimtelijke plannen altijd voorrang te geven aan archeologie, maar wel dat ze het behoud van archeologische waarden zullen moeten afwegen tegen andere (publieke en/of private) belangen. De gemeente moet er in die situaties in ieder geval voor zorgen dat de archeologische belangen bekend zijn en dat er in het afwegingsproces zorgvuldig mee wordt omgesprongen.

Dit heeft de volgende consequenties voor de gemeente:

1. Archeologie wordt primair een gemeentelijke verantwoordelijkheid;
2. De gemeente moet archeologiegevoelige gebieden opnemen in bestemmingsplannen (desnoods op aanwijzing van de provincie);
3. De gemeente mag zelf voorwaarden stellen of ontheffing verlenen bij vergunningverlening (bouw- en sloopvergunning, aanlegvergunning);
4. De gemeente is verantwoordelijk voor, en aanspreekbaar op, haar archeologische beslissingen en keuzes;
5. De gemeente moet in haar hoedanigheid van bevoegd gezag toezien op de kwaliteit van de uitvoering van archeologische werkzaamheden.

2.8.2 Risico's

Het belang van een helder archeologiebeleid is duidelijk. In haar nieuwe rol van bevoegd gezag creëert de gemeente daarmee duidelijkheid over de omgang met archeologische waarden in gemeentelijk grondgebied en de eventuele financiële en organisatorische consequenties daarvan, zowel voor de gemeentelijke organisatie als voor derden. De nieuwe archeologiewetgeving en de beleidsmatige vertaling ervan door de gemeente kunnen immers grote financiële en/of organisatorische consequenties hebben – zowel voor de gemeente zelf als voor grondeigenaren en initiatiefnemers van bodemingrepen:

Ten eerste kan de gemeente in het kader van de Wet kenbaarheid publiekrechtelijke beperkingen onroerende zaken (Wkpb) door Rijk, provincie en private initiatiefnemers in de toekomst worden aangesproken op het aanleveren van betrouwbare inhoudelijke en beleidsmatige informatie over beperkingen die verbonden zijn aan een kadastraal perceel.

Ten tweede loopt de gemeente zelf een aanzienlijk risico wanneer zij, in haar rol van bevoegd gezag, niet beschikt over betrouwbare archeologische informatie en toch een selectiebesluit neemt en een terrein 'vrijgeeft' met betrekking tot archeologie. In dat geval bestaat de mogelijkheid dat er tijdens een bodemingreep onverwacht archeologische sporen worden aangetroffen. De uitvoerder van bodemingrepen is wettelijk verplicht de vondst daarvan onmiddellijk te melden (Monumentenwet 1988, artikel 53, lid 1). Het bevoegd gezag dat het selectiebesluit neemt op basis van onvoldoende informatie en zodoende het terrein onterecht vrijgeeft, is op te vatten als veroorzaker in de zin van 'Malta'. Dat wil zeggen: als het bevoegd gezag (meestal de gemeente) besluit dat de aangetroffen vindplaats alsnog behouden moet worden, dan dient zij ook de kosten te dragen die dit met zich meebrengt.

Aangezien een planaanpassing om behoud in situ te realiseren in de praktijk in deze fase van het werk meestal niet haalbaar is, draait het vaak uit op een (kostbare) opgraving.

2.8.3 Oplossingen

Een transparant, sluitend en verantwoord selectiebeleid in deze situatie kan worden opgevat als een vorm van goed bestuur. Dit betekent dat de gemeente:

1. een formeel en transparant afwegingskader moet creëren, op basis waarvan archeologische waarden in de gemeentelijke besluitvorming over ruimtelijke plannen kunnen worden meegewogen;
2. archeologiebeleid en ruimtelijke ordening op elkaar moet afstemmen;
3. vroegtijdig inzichtelijk maakt wat bij de uitvoering van het beleid de procedurele en financiële consequenties zijn voor alle betrokkenen partijen;
4. haar voorwaardenscheppende, toezichthoudende en uitvoerende taken op het gebied van de AMZ duidelijk vormgeeft en waar nodig ook scheidt.

3. Het bestemmingsplangebied kazernekwartier

Het bestemmingsplan Kazernekwartier heeft betrekking op het gehele gebied van de Frederik Hendrik kazerne. Het plan geeft invulling aan de ambitie van Venlo om centrum van de euregio te worden en een stad die aantrekkelijk is voor inwoners, bezoekers, en toeristen. Om dit te bereiken zullen binnen het kazernekwartier nieuwe functies (leisure met o.a. MFC) landen die zijn benoemd in het Stedenbouwkundig plan. Aan de basis van dit plan liggen de komst van een MFC en een Casino. Alle functies zijn vastgelegd in het bestemmingsplan en Stedenbouwkundig plan kazernekwartier.

Het bestemmingsplan Kazernekwartier bestaat uit twee delen, de zone langs het spoor met MFC en casino en de parkzone die ten noorden hiervan gelegen zijn. De spoorzone, met een oppervlak van ca 7,5 ha is een intensief te bebouwen zone. Hierdoor worden archeologische relicten bedreigd, omdat de zone eerst vrij gemaakt moet worden van explosieven.

Binnen de zone dienen ten behoeve van het explosievenonderzoek en de nieuwbouw de volgende werkzaamheden plaats te vinden:

- sloop van diverse bestaande gebouwen
- verwijderen bestaande verharding, kabels en leidingen en mogelijk groen
- detectieonderzoek munitie
- saneringsonderzoek
- archeologisch onderzoek
- graven bouwputten voor nieuwbouw

Buiten de contouren van deze zone wordt minder intensief gebouwd. De bestaande situatie en structuren blijven voor een groot deel gehandhaafd. Hierdoor is het risico voor aantasting van de archeologische waarden in deze zone voorsnog relatief gering. Wel is op enkele plaatsen bebouwing voorzien en zal het exercitieterrein worden omgevormd waarbij ook het fort St. Michiel deels wordt gereconstrueerd op de appelplaats en gevisualiseerd wordt in de parkzone. Voor beide gebieden zal derhalve ingegaan worden op de daar aanwezige archeologische waarden en zal een advies worden gegeven. Dit omdat er een wens vanuit het bestuur en vanuit de stad ligt het fort een passende plek te geven in de plannen en deze waar mogelijk zichtbaar en beleefbaar te maken.

3.1 Randvoorwaarden bij het selectieadvies

Door de gemeenteraad is een voorkeur uitgesproken voor het Stedenbouwkundig plan Kazernekwartier (visie Lijnstad). Daarmee is in grote lijnen vastgesteld welke delen van het kazernekwartier internsief en extensief bebouwd worden. Om de gewenste ontwikkeling op tijd te kunnen realiseren, zijn vanuit directie enkele randvoorwaarden meegegeven die als uitgangspunt voor het selectieadvies moeten worden beschouwd:

- de bouw van de MFC moet starten op 1 januari 2013.
- eventueel archeologisch veldonderzoek binnen deze contour dient voor deze termijn geheel afgerond te zijn.

- De archeologische waarden dienen tot op een nader vast te stellen diepte te zijn verwijderd mede in verband met het munitieonderzoek. Dit betekent dat voor een deel van de archeologische waarden behoud in situ (op locatie) in principe geen optie is.

3.2 Archeologische onderzoeken

Na aankoop van het kazerneterrein in 2004 bleek al snel dat de kans groot was dat er binnen enkele jaren een wens zou ontstaan om dit gebied dicht bij de stad te trekken en meer onderdeel van de stad te maken. Daarom zijn op verzoek van het gemeentebestuur door sectie Cultuurhistorie diverse onderzoeken geïnitieerd. Bekend was dat de Frederik Hendrik kazerne diverse rijksbeschermden gebouwen en een rijksbeschermd exercitieplaats bevatte. Delen waren in 1977 als zodanig aangewezen vanwege hun ensemblewaarde (noot).

Naast deze bovengrondse waarden was uit verschillende historische bronnen en archeologische vondsten bekend dat er binnen het kazernekwartier resten van het Romeinse Blariacum zouden kunnen worden verwacht, dat er Romeinse vondsten lagen, een middeleeuwse schans en het Spaanse fort St. Michiel (1641/43-1870). Om die reden werd het kazernekwartier, als onderdeel van de vesting Venlo in 2007 opgenomen in de archeologische basis- en beleidskaart als gebied van zeer hoge archeologische waarde. Zoals in par. 2.6 reeds is aangegeven vormen de Romeinse tijd en vesting- en verdedigingswerken een expliciet zwaartepunt binnen het gemeentelijke archeologiebeleid.

In de afgelopen jaren zijn ter voorbereiding van de ruimtelijke ontwikkeling de volgende cultuurhistorische onderzoeken uitgevoerd en publicaties verschenen. Dit zijn in chronologische volgorde:

- Venlose Katernen 11, Blariacum, Fort Sint-Michiel, Frederik Hendrik kazerne. Venlo verwerft historische grond (april 2008).
- D. van der Roest, Glen Hobson, Rapportage Geofysisch onderzoek Kazerneterrein, Exercitieplaats Venlo, Groundtracer BV (uitvoering juli 2008), rapport 2008).
- D. van der Roest, Glen Hobson, Geofysisch onderzoek Kazerneterrein e.o., Groundtracer BV (rapport november 2008).
- B.A.T.M. Hendriks en J. Dijkstra, Op zoek naar Fort St. Michiel en het Romeinse Blariacum. Een Bureauonderzoek en Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een karterend booronderzoek en proefsleuven op het Kazerneterrein in Venlo Blerick (uitvoering augustus 2008, rapport oktober 2009).
- L.C. Nijdam, Frederik Hendrik kazerne te Venlo. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van een verkennend booronderzoek (uitvoering december 2008- januari 2009, rapport maart 2009).
- W.S. van de Graaf, C. Helmich, Inventariserend Veldonderzoek, proefsleuven Raaijweide te Venlo (2008). Opdrachtgever Dienst Landelijk Gebied.
- S. Weiß-König, M. Duurland, C. Helmich, Evaluatierapport, Definitief Archeologisch Onderzoek Raaijweide te Venlo-Blerick (januari 2011). Opdrachtgever Dienst Landelijk Gebied.
- J.J. Lanzing, E.K. Mijtes, D.R. Stiller, Venlo-Kazerne MFA, Blerick, gemeente Venlo, Archeologisch Bureauonderzoek. Hazenberg AMZ Publicaties 2010-02 (maart 2010)
- R. Denessen, M. Dolmans, Cultuurhistorische vergelijking Lijnstad en Fortpark (mei 2010).
- B. Dükers, B. Kluck, Bouwhistorische notitie proefsleuf Fort Sint Michiel Blerick, Buro 4 (november 2010).
- W.S. van der Graaf, S. Weiß-König, Inventariserend Veldonderzoek. Proefsleuven Kazerne Kwartier - locatie MFC te Blerick, Gemeente Venlo (uitvoering november, conceptrapport december 2010).
- Stephan Weiß-König en Willem-Simon van de Graaf e.a., Sterren schitteren aan de Maas. Een proefsleuvenonderzoek op de locatie MFC te Blerick. Gemeente Venlo, Archeodienst Rapport 62 (mei 2011).
- W.S. van der Graaf e.a., Het Spaanse fort Sint Michiel, Archeologisch onderzoek op het Kazerneterrein te Blerick (Rapport Archeodienst 100, laatste concept-eindrapport, maart 2012).
- Haalbaarheidsonderzoek Fort Sint Michiel. Een onderzoek naar de mogelijkheden van duurzaam behoud en visualisering van de muurwerken van het voormalige fort St Michiel te Venlo-Blerick, Tak Architecten (maart 2012).
- J.Bos e.a., SWOT Analyse Fort ST Michiel, Venlo. Rapport TML 235 (13 maart 2012).
- R. Magendans, T. Kuipers. A Spanhaak, Fort Sint Michiel versterkt Venlo. Erfgoed ontwikkeling met een economische meerwaarde (ADC Heritage 12 maart 2012).

- J. Bosman, e.a., Venlo Kazernekwartier Gemeente Venlo, Ruimtelijke en Cultuurhistorische Verkenning (Monumenten/gebouwen en Cultuurhistorisch Landschap), SRE Milieudienst (concept febr/maart 2012).
- R.M. van der Zee, Kazernekwartier, Een archeologische inventarisatie (ten behoeve van het bestemmingsplan) ADC Archeoprojecten Rapport 2990) (concept februari/maart 2012).

Hieronder wordt ingegaan op de resultaten van de archeologische onderzoeken. Dit gebeurt per periode, omdat aard en kwaliteit van de archeologische vindplaatsen per periode verschilt.

3.1 Prehistorie

Van de archeologische waarden uit de Vroege en Late Prehistorie is binnen het plangebied nog weinig bekend. Hierdoor is een samenhangend beeld op dit moment nog niet te geven.

Binnen het zuidelijke bastion van het fort zijn enkele greppels gevonden met handgevormd aardewerk uit de Late-Bronstijd-Romeinse tijd (vindplaats 4). Mogelijk betreft het een prehistorische weg. De prehistorische vindplaats in het zuiden van het onderzoeksgebied wordt als niet behoudenswaardig ingeschaald, omdat hij slecht bewaard is en omdat de aard van de vindplaats vooralsnog niet vast te stellen is en misschien ook niet vastgesteld kan worden. Een tweede prehistorische vindplaats (vindplaats 2) gelegen in het noorden behoort tot een natuurlijke geul (s666) en enkele sporen, waarvan waarschijnlijk uitgegaan moet worden dat ze op natuurlijke wijze ontstaan zijn. De aangetroffen vondsten wijzen er echter op dat op niet al te grote afstand antropogene sporen uit de prehistorie aanwezig moeten zijn. Over de locatie, omvang en aard van de vindplaats kan echter niets gezegd worden. De vondsten vormen slechts een aanwijzing dat er een vindplaats in de nabijheid moet zijn (geweest). Een waardering van de vindplaats is daarom (nog) niet mogelijk. Nader (proefsleuven)onderzoek moet hier uitsluitsel brengen.

Eerste aanbevelingen:

Binnen het kazernekwartier bevinden zich mogelijk bewoningssporen uit de prehistorie. Dit kunnen sporen zijn van bijvoorbeeld bebouwing, grafvelden, erfgreppels, greppels, palissades, omwallingen.

Relevante onderzoeksvragen:

- Kan door verder onderzoek bepaald worden of en waar sprake was van bewoning?, wat is de aard en omvang van deze bewoning?
- Vanaf welke periode kan bewoning worden vastgesteld, is er sprake van continue bewoning?
- Wat was de ruimtelijke relatie deze bewoning en de Maas?
- Wat was het karakter van de nederzetting net voor en net na de komst van de Romeinen?
- Grafveld, ambacht, specialisatie?

3.2 Romeinse Tijd

Al decennia zijn wetenschappers op zoek naar Blariacum, de plaatsnaam die op de Tabula Peutingeriana, een laat-Romeinse wegenkaart, staat vermeld. Etymologische herkomst van de naam laat er geen twijfel over bestaan dat het Romeinse Blariacum met Blerick te maken heeft. Wel zegt de vermelding van plaatsnamen op de tabula niets zegt over de aard van de nederzetting (Willems 1987). Het kan om gaan een grotere nederzetting zoals een vicus gaan zoals aan de Maasboulevard e.o., maar ook om een klein wegstation (statio), een herberg, tempel of een laat Romeinse wachttore (burgus). Hoewel ook op andere locaties in Blerick Romeinse vondsten aan het daglicht zijn gekomen, is het Kazerneterrein de meest waarschijnlijke locatie voor het Romeinse Blariacum (zie ook Willems 1993, Dolmans 2011, 87-94). Eind 20ste eeuw zijn op verschillende plaatsen aan de Antoniuslaan delen van grafvelden uit de Romeinse en vroege Middeleeuwen aangetroffen, naast boerderijplattegronden uit de 11e eeuw. Dergelijke grafvelden lagen aan uitvalswegen van nederzettingen. Hoewel de Romeinse weg aan de Antoniuslaan fysiek nog niet is aangetroffen staat er wel een Romeinse weg op de Tabula Peutingeriana.

Een nieuwe impuls in de discussie over Romeinse wegen rondom Venlo leverde de vondst van een Romeinse weg en een grafveld in Raaijeind (Grubbenvorst/Gem Horst aan de Maas) net ten noorden van

de A67 in 2009¹. Ook deze weg kan deel uitgemaakt hebben van de Romeinse hoofdweg van Tongeren naar Nijmegen die dan waarschijnlijk door het kazernekwartier gelopen heeft. De ontdekking van de weg in Raaijeind werd gevolgd door de vondst van een Romeinse weg en andere vondsten in Raaijweide, slechts enkele tientallen meters ten oosten van het Kazerneterrein. De hier aangetroffen Romeinse weg ligt haaks op de Maas (S. Weiß-König, M. Duurland, Evaluatierapport Definitief Archeologisch Onderzoek Raaijweide te Venlo-Blerick, Archeodienst (januari 2011). Verlengt men deze Romeinse weg in een rechte lijn over de Maas, dan komt deze uit bij de weg die door de Romeinse vicus in de binnenstad van Venlo voert. De westelijks zone van deze vicus is tussen 2002 en begin 2005 aan de Maasboulevard opgegraven (van de Velde et al. 2010). Met de Romeinse weg op de locatie Raaijweide is waarschijnlijk de oversteekplaats over de Maas van Blariacum naar de Romeinse vicus van Venlo gelokaliseerd.

Tijdens de onderzoeken in 2010 en 2011 zijn op verschillende plekken in het zuiden en zuidoosten van het plangebied grondsporen van greppels en kuilen en vondsten uit de Midden-Romeinse tijd (2de eeuw n.Chr.) aangetroffen. Over het algemeen zijn deze sporen goed herkenbaar. Hieronder bevinden zich ook greppels die deel uitmaakten van een Romeinse weg die een oudere voorganger heeft gehad. Deze weg ligt binnen het zuidelijke bastion van het fort onder de oorspronkelijke wal, hetgeen aangeeft dat in elke geval onder de wallen van het fort nog oudere sporen te verwachten zijn. De Romeinse weg had, gelet op het prehistorisch aardewerk, mogelijk een prehistorische voorganger, loopt in oost-westelijke richting, maar ligt niet geheel in de lijn van de eerder aangetroffen weg in Raaijweide. Mogelijk heeft de weg ter hoogte van de kruising met de hoofdweg langs de Maas een iets afwijkende richting aangenomen. Van de weg zijn slechts de greppels bewaard, het oorspronkelijk (met grind verharde?) wegdek is verdwenen. In de Romeinse sporen werd vrijwel alleen import-aardewerk gevonden, wat er op wijst dat er sprake is van een Romeinse bewoning en niet van inheemse bewoning. Een deel van de sporen is verstoord door de aanleg van de vesting. In de ongestoorde delen is sprake van een relatief grote dichtheid van sporen. De sporen in het zuidoosten liggen op grotere diepte onder het huidige maaiveld en zijn matig tot goed bewaard. De Romeinse weg in het zuiden ligt vrijwel direct onder het maaiveld. Door het nog beperkte onderzoek en de beperkingen in de ruimte konden met uitzondering van de weg nog geen grotere structuren herkend worden. Door het gebrek aan structuren kan nog geen goede uitspraak over de aard van de vindplaats gedaan worden, maar een nederzetting lijkt zeker niet uitgesloten. De Romeinse sporen liggen grotendeels binnen de MFC-locatie, uitgezonderd de weg die ten westen van de MFC ligt binnen het zuidelijke bastion van het fort. Mogelijk liggen er langs de Romeinse weg en tussen de Romeinse weg en de MFC nog Romeinse sporen, maar die zijn voorsnog niet gevonden en/of onderzocht.

In het gebied ten noordoosten van de rondom en binnen de MFC contour aangetroffen vindplaats is nog geen onderzoek gedaan. Wel is noordelijk van gebouw I in de opvulling van een oude gracht die het fort St. Michiel met de Maas verbond (s588) een Romeinse fibula gevonden. Deze vondst wijst erop dat in de onmiddellijke nabijheid wel rekening te houden is met Romeinse resten in de grond. Het ligt daarom voor de hand dat in de oostelijke strook van het plangebied, tussen de Venrayseweg en de de gracht van het fort nog meer Romeinse sporen aanwezig zijn. Deze strook versmalt zich van ca. 95 m in het zuiden tot ca. 35 m in het noorden. De reden van deze versmalling ligt voor het belangrijkste deel bij de locatie van het fort, dat in het noorden dicht tegen de Venrayseweg aan ligt dan in het zuiden. Mocht in het noorden de strook met Romeinse resten vroeger breder geweest zijn, dan zijn deze sporen nu door de vestinggracht verdwenen.

De reden voor de aanwezigheid van archeologische resten in een ongeveer noord-zuid georiënteerde strook langs de Maas vormt de Romeinse hoofdweg van Tongeren naar Nijmegen langs de Maas of een daarmee verbonden kleinere weg.

De sporen uit de Romeinse vicus Venlo Maasboulevard, Raaijweide en de kazerne dateren allen uit (onder andere) de 2e eeuw na Chr. Er bestaat dus een nauwe samenhang tussen Romeins Venlo en Blerick. Tot nu toe waren voornamelijk sporen uit de Laat-Romeinse tijd en de Vroege-Middeleeuwen aan de Blerickse kant van de Maas gevonden (Lanzing et al. 2010; Hendriks/Dijkstra 2009; Tichelman 2004). Of het daadwerkelijk om de resten van Blariacum gaat, kan op dit moment nog niet gezegd worden. Hiervoor is meer onderzoek noodzakelijk.

¹ Mondelinge mededeling X. van Dijk, senior archeoloog RAAP Archeologisch Advies Bureau te Weert. Tijdens dit onderzoek werden ook de resten van de aarden vestingwerken gevonden behorende bij de belegering van Venlo door Frederik Hendrik in 1646.

De activiteiten in de Romeinse vicus van Venlo stoppen blijkbaar in de 3e eeuw. Daarentegen gaat de bewoningscontinuïteit in Blerick door tot zelfs in de Vroege-Middeleeuwen. Dit is te danken aan de route langs de westoever van de Maas. In de Laat-Romeinse tijd waren daardoor de belangrijke castra van Maastricht en Cuijk met elkaar verbonden. De route heeft zeker een belangrijke rol in de militaire logistiek langs de Maas gespeeld. Hiervan kon Blariacum profiteren, hoewel nog niet geheel duidelijk is of ook hier een militaire component aanwezig is geweest. In ieder geval zijn sporen van de laat-Romeinse nederzetting nog niet gevonden.

Conclusie:

Op diverse plekken buiten en binnen het kazernekwartier (met name in de oostelijke, en zuid-oostelijke zone en deels in de zuidelijke zone) bevinden zich goed herkenbare en behoudenswaardige bewoningssporen uit de Romeinse tijd.

Eerst aanbevelingen:

Onderzoeksvragen die aan archeologisch onderzoek binnen het kazernekwartier gesteld kunnen worden m.b.t. de Romeinse Tijd:

- Kan bij nader onderzoek aard, omvang, status en functie van de Romeinse bewoning worden bepaald?.
- Vanaf welk moment kan bewoning worden vastgesteld (vroeg, midden, late Romeinse tijd), is er sprake van continue bewoning?;
- Is de relatie tussen de vicus van Venlo en de nederzettingssporen te Blerick nader te bepalen?.
- Is hier sprake van bewoningscontinuïteit?
- Wat was de ruimtelijke relatie deze bewoning en de Maas?
- Kan iets informatie gegeven worden over een mogelijk grafveld, tempel, ambachten of specialisatie?
- Kan het wegennet nader bepaald worden?

3.3 Middeleeuwen t/m 16de eeuw

Ook uit de Middeleeuwen zijn rondom en binnen het kazernekwartier meerdere vondsten bekend. De vroegste sporen dateren uit de Vroege Middeleeuwen (ca. 500-1000 n.Chr.) en liggen rondom het noordelijke gedeelte van de Antoniuslaan, net ten zuiden van het Kazernekwartier. Ten westen van het kazernekwartier zijn bij onderzoek op de hoek Burgemeester Gommansstraat-Kazernestraat vondsten uit de Karolingische tijd (750-900 na Chr) gedaan.² De oudste middeleeuwse schriftelijke vermelding van Blerick dateert uit het einde van de 8ste eeuw, toen de abdij van Fulda door een schenking van een zekere Albericus in het bezit kwam van een landbouwcomplex gelegen in de Maasgouw (in villa nomine Blaricge in pago Masao).³

Tegenover de middeleeuwse stad Venlo, aan de overzijde van de Maas, is in 1461 op een plaats genaamd 'de Stade' (de Stae, Staai of Staay, even voorbij veerhuis de Staay) een versterking ('blockhuys') aangelegd door Hertog Arnolt van Gelre. Deze werd echter na korte tijd verlaten. In de loop van de 16e eeuw werd opnieuw op dezelfde strategische plek een tijdelijke schans aangelegd, bestaande uit aarden wallen en houtbouw.⁴

Bij het archeologisch onderzoek direct aan de Venrayse weg werd temidden van de Romeinse sporen een zogenaamde Merovingische hutkom uit de vroege middeleeuwen gevonden. Het is derhalve niet uitgesloten dat er continuïteit is geweest tussen de (laat) Romeinse tijd (2-4de eeuw) en de 5e-6e eeuw (Merovingische periode). Gezien de aanwezigheid van de Romeinse wegen is het gebied zeker in de Laat-Romeinse tijd nog in gebruik geweest. Mede gezien de Merovingische graven die op niet al te grote afstand aan de Antoniuslaan zijn gevonden, is het goed voorstelbaar dat dit gebied aan de Maas continu bewoond geweest is. De sporen binnen en rondom de MFC locatie (zuidoosthoek van het onderzoeksgebied) kunnen dus deel hebben uitgemaakt van dit continue bewoningsareaal. Er zal dus rekening mee gehouden moeten worden dat er met name op de MFC-locatie meer Vroeg-Middeleeuwse

² G.Tichelman, Blerick-Centrumplan. Een bureauonderzoek naar de archeologische verwachting voor het centrum van Blerick, ADC rapport 516 (januari 2006); S. Wyns, Blerick VBF terrein Inventariserend Veldonderzoek ADC rapport 283 (2004).

³ Hermans, 1990: 20

⁴ Hermans, 1990: 38 en 92

sporen in de ondergrond bewaard zijn. Daarnaast is binnen de MFC contour 11de-14de eeuws aardewerk gevonden. De zichtbaarheid van de overig middeleeuwse sporen is slecht tot matig. Ook op de exercitieplaats van de kazerne zijn enkele scherven gevonden uit de Merovingische tijd (ca. 500-750 na Chr.) gevolgd door Karolingisch (ca. 750-900 na Chr.) aardewerk hetgeen aangeeft dat er ergens in het gebied bewoningssporen uit beide perioden te verwachten zijn.

Bij eerder onderzoek (2008) zijn op diverse plaatsen binnen het exercitieterrein brandkuilen gevonden. Deze komen min of meer in clusters voor en zijn in 2008 geïnterpreteerd als middeleeuws. Identieke geklusterde brandkuilen zijn bij het onderzoek in 2011 gevonden tussen de twee zuidelijke bastions van het fort St Michiel. Het recente onderzoek heeft aangetoond dat de kuilen als haardkuilen geïnterpreteerd moeten worden en allen dateren uit latere tijd (begin 17de eeuw). Mogelijk betreft het haardkuilen van soldaten die tussen 1641 en 1643 het fort hebben gebouwd. Naast de kuilen werden binnen het fort over een groot oppervlak (exercitieterrein en zuidelijke en zuidoostelijke zone) een geringe hoeveelheid middeleeuws aardewerk gevonden. Omdat sporen ontbreken is vooralsnog onduidelijk wat de herkomst van dit aardewerk is. Mogelijk betreft het aardewerk van bewoning uit de omgeving. Het onderzoek op de exercitieplaats leverde tevens een redelijk goed bewaarde 15e/16e-eeuwse schans op, de voorganger van fort St Michiel. Deze kon gezien het beperkte onderzoek, slechts gedeeltelijk worden onderzocht. De schans bestaat uit een brede greppel en een wal. Bij kleinschalig onderzoek in 2011 direct ten oosten van de schans, werden hiervan geen sporen meer aangetroffen. Hoe ver de schans in de andere richtingen zich in de andere richtingen verder uitstrekt is nog onbekend en behoeft nader onderzoek. De zichtbaarheid van de schans is goed te noemen.

Eerste aanbeveling:

Onderzoeksvragen die aan archeologisch onderzoek binnen het Kazernekwartier gesteld kunnen worden m.b.t. de Middeleeuwen.

- Kan bij nader onderzoek aard, omvang, status en functie van de (vroeg) middeleeuwse bewoning worden bepaald?.
- Vanaf welk moment kan bewoning op het kazernekwartier worden vastgesteld (vroeg, Hoge middeleeuwen), is er sprake van continue bewoning?;
- Is er een relatie te leggen tussen het grafveld aan de Antoniuslaan, VBF terrein en eventuele bewoning binnen het kazernekwartier?.
- Is hier sprake van bewoningscontinuïteit?
- Wat was de ruimtelijke relatie van deze bewoning en de Maas?
- Kan informatie gegeven worden over een grafveld, ambacht of specialisatie?
- Welke informatie leveren de historische bronnen?
- Zijn er binnen het kazernekwartier verschillende functies te onderkennen of functionele veranderingen waarneembaar?

3.4 Fort St Michiel 17-19de eeuw

De strategische positie van Venlo aan de Maas is de reden dat Venlo vanaf de 16e eeuw regelmatig wordt belegerd (Bergevoet 1998, 54, Bergevoet-Dolmans 2011, 167-182). Na de verovering van Venlo in 1586 door Parma komt de stad onder Spaans bestuur. De stad blijft dit met een korte onderbreking tot 1715.

Om de stad te verdedigen en de Maas strategisch en economisch beter in grip te krijgen bouwen de Spanjaarden een fort. Gestart werd op 29 september 1641 – Sint Michielsdag - hetgeen fort de naam Fort St. Michiel bezorgde. De bouw van het fort duurde tot 1643 en werd uitgevoerd in opdracht van Don Ferdinand (Hermans 1999, 47).

Het fort bestaat uit een ster van vijf bastions rond een binnenterrein. Een bastion bestaat uit twee lange faces (ca. 70 m lang) die naar buiten toe eindigen in een punt. De twee zijden (faces) van elk bastion worden door een flank (ca. 16 m lang) verbonden met de courtine. De ca. 40 m lange courtines vormen de verbinding tussen twee bastions. De huidige onderzoeken hebben nog niet definitief kunnen uitsluitsel kunnen geven of het fort vanaf de eerste bouwphase voorzien was van vestingmuren. Het bouwhistorisch onderzoek wijst hierop, maar archeologische bewijzen ontbreken vooralsnog. Eerste historische informatie over de aanwezigheid van stenen vestingmuren dateert uit begin 18de eeuw. Wel staat vast dat het fort vanaf de eerste bouw voorzien was van een ca 30-35 meter brede en ruim 5 meter hoge aarden wal. Mogelijk heeft er aan de binnenkant van de wal ook een muur of palissade bestaan. Om de wallen

heen ligt een ca. 28 m brede vestinggracht. Mogelijk zijn tegelijkertijd twee ravelijnen aan het fort toegevoegd. Dit zijn aarden verdedigingswerken met een gracht er omheen die een extra beveiliging vormden voor de courtine. Buiten de gracht verliep een gedekte weg voor een kleine wal, waarachter een glooiend terrein lag (glacis) dat de vijand verhinderde ongemerkt het fort te benaderen. In het midden van de courtinen bevinden zich gemetselde tunneldoorgangen door de wal (poterne) die het binnenterrein met de gracht verbinden.

Op het binnenterrein van het fort bevond zich bebouwing waar de manschappen gelegerd waren. Waarschijnlijk betrof het barakken, onderkomens voor de officieren en gebouwen voor goederen en materiaalopslag. Deze gebouwen zijn op het schilderij van Lambert de Hondt dat een beeld schetst van de eerste belegering van het fort in 1646 te zien⁵. Ook was over het algemeen sprake van een kruutmagazijn. Het uiterlijk van het fort in de verschillende perioden is bekend van verschillende historische kaarten. Van de verbouwing in 1810 zijn ook bouwplannen bewaard, waardoor ook de plattegronden van de binnenbebouwing bekend zijn.

Afbeelding : Fort Sint-Michiel bij de belegering van 1646. Detail uit het schilderij voorstellende het beleg en ontzet van Venlo in 1646, geschilderd door Lambert de Hondt (bron: J.P.G.M. Vaessen, 'Venlo en de Maasveldtocht van 1632' in: Venlo's Mozaïek, 1990, p. 178).

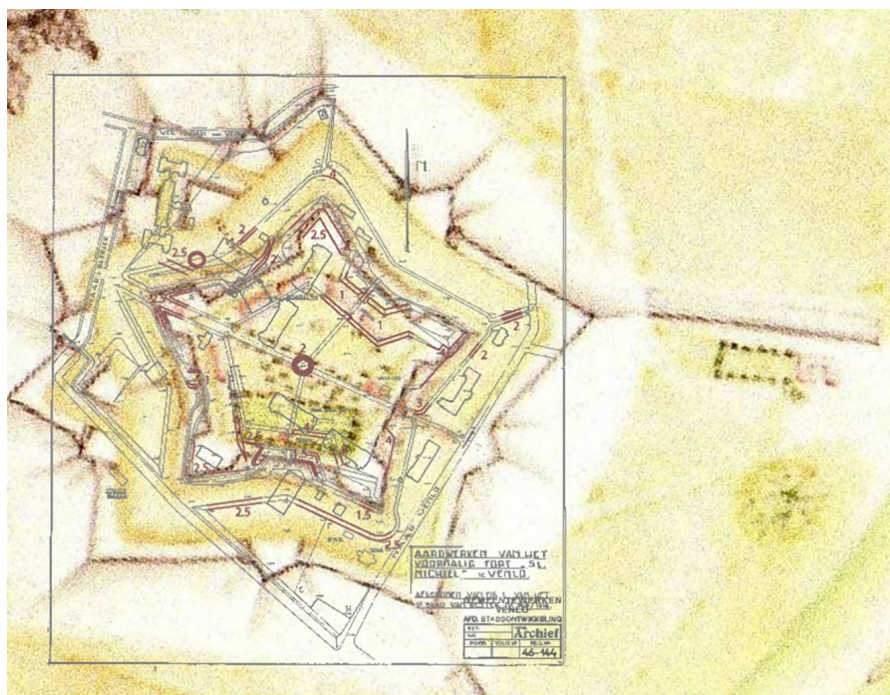
⁵ Drie jaar na de voltooiing kwam het fort voor de eerste vuurproef te staan. In 1646, in de laatste fase van de Tachtigjarige Oorlog, deden de Staatsen een poging de stad te heroveren. In de zomer van 1646 ondernam Frederik Hendrik een weinig succesvolle veldtocht. Sluitstuk van deze veldtocht was een aanval op Venlo. Op 10 oktober 1646 sloeg de prins met zijn troepen een kampement op tussen Genooi en Velden, op de rechter Maasoever. Het lukte niet Venlo met een verrassingsaanval in te nemen. Daarop maakten de Staatse troepen zich op voor een langdurige blokkade van de stad. Inmiddels waren de Spanjaarden de vesting echter aanzienlijk met troepen aan het versterken. Een heftige strijd richtte grote schade aan in de stad. Op 21 oktober arriveerde een Spaanse troepenmacht onder leiding van de prins De Ligne bij fort Sint-Michiel. Achthonderd man voetvolk en dertig ruiters werden met boten over de Maas naar de vesting gebracht. Zes dagen brak Frederik Hendrik de belegering op (zie afbeelding 11). Dit gebeurde op verzoek van de Staten-Generaal van de Verenigde Provinciën. Op 29 oktober braken de Staatse troepen de belegering af. Waarschijnlijk lagen geldgebrek, de sterkte van de bezetting van de vesting en het naderende winterseizoen hieraan ten grondslag (Dickhaut, 1990, Hermans, 1990, Westerhuis, 1988)

In 1646 maar zeker ook in de eeuwen die volgden is het fort meerdere malen beschadigd, gereconstrueerd en verbouwd. De meeste aanpassingen waren het resultaat van belegeringen uit de 18e eeuw (Hermans 1999, 49-55). In 1701 werd het fort onder Frans gezag met de Maas verbonden. Dit gebeurde door middel van de aanleg van twee grachten met aan beide zijden aarden wallen (Hermans 1999, 49). Niet lang daarna (1715) kwam Venlo in handen van Pruisische troepen. Onder Pruisisch gezag werd het fort verder versterkt. De aarden wallen en muren werden gerepareerd en er werd in 1731 een gepalissadeerde enveloppe aangelegd en een kruithuis gebouwd⁶. Aan het eind van de 18e eeuw werd Venlo voor de tweede keer ingenomen door de Fransen. In het begin van de 19e eeuw werd het fort, als we de bouwplannen van 1810 mogen geloven, nog verbouwd en van een nieuw kruithuis voorzien, maar toen het Franse gezag in 1814 ten einde kwam, verkeerde het fort in een slechte staat.

Halverwege de 19e eeuw gaat het fort over in particuliere handen en in 1870 wordt het grotendeels gesloopt. De grond waarop het fort stond werd in gebruik genomen als land- en tuinbouwgrond totdat in 1913 de Frederik Hendrik-kazerne werd gebouwd. Landschappelijk resteren van het fort de Horsterweg, en de Kazernestraat. Beide verwijzen vanwege hun vorm naar het fort en zijn daarom landschappelijk en cultuurhistorische van groot belang.

Archeologisch onderzoek

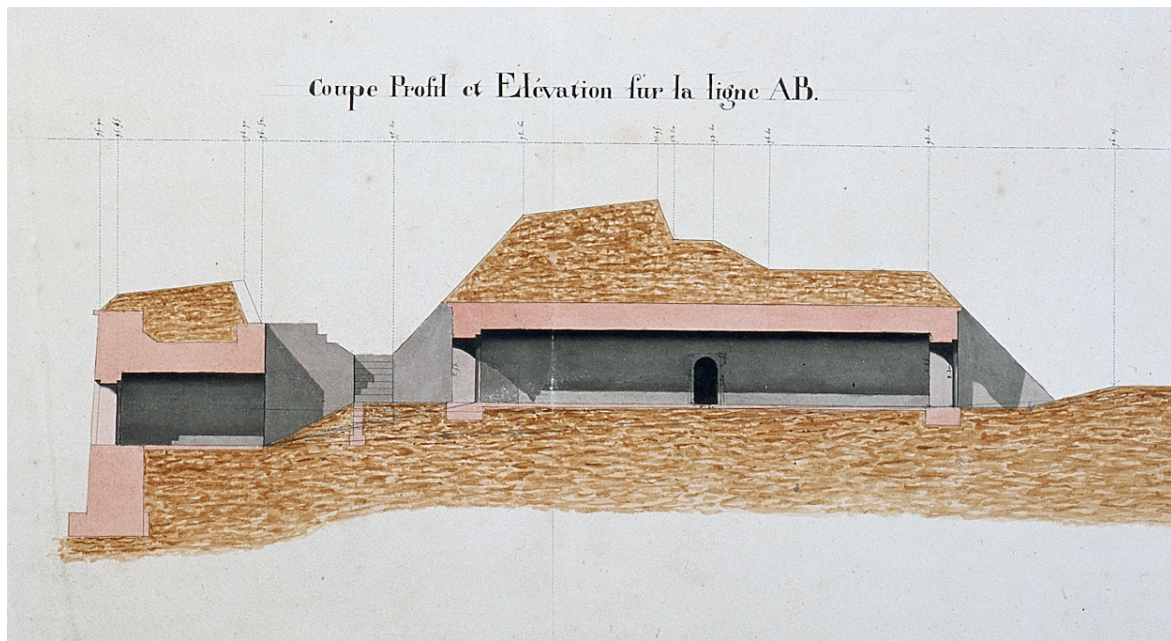
Door middel van grondradaronderzoek werd vastgesteld dat grote delen van het fort Sint-Michiël nog in de ondergrond aanwezig zouden zijn. De restanten zijn te relateren aan de bekende plattegronden van het fort. Wel is er nog onduidelijkheid over het centraal gelegen cirkelvormige element dat bij het radaronderzoek is gevonden.

De gegevens van de radaronderzoeken worden bevestigd door de archeologische veldonderzoeken van uit 2008 (ADC Archeoprojecten) en 2010-2011 (Archeodienst). Tijdens deze onderzoeken zijn op alle te verwachten locaties massieve hoge vestingmuren van het fort aangetroffen.

Bij het eerste onderzoek in 2008 werd op de exercitieplaats muurwerk van een van de vier poternen met delen van de vestingmuur van het fort opgegraven (in eerste instantie abusievelijk geïnterpreteerd als kazemat). Het betreft een ondergrondse gang door de wal met een kleine opslagruimte aan weerszijde. Tevens werden funderingen van een van de manschapbarakken aangesneden.

⁶ zie op afbeelding 14, de kaart van Hattinga, nummer 40); Hermans 1999, 52; In een memorie uit 1749 van de directeur der Fortificatiën Pieter de la Rive is aangegeven welke militaire gebouwen in Venlo dienden te worden onderhouden door de Generaliteit en welke door de stad Venlo zelf. In dit document bevinden zich gedetailleerde beschrijvingen van de militaire gebouwen waaronder die van fort Sint-Michiël (Hermans, 1990: 53 Het voert te ver om in het kader van deze bureaustudie deze documenten nader te bestuderen. Dit zou in het kader van een vervolgonderzoek wel moeten gebeuren).

In de zuidelijke zone van het fort werden, in verband met de beoogde ontwikkeling, over grote oppervlakten opgravingsputten aangelegd. Daarbij werd massief muurwerk van meerdere bastions, enkele flanken, een courtine en delen van de grachtengordel ontdekt.

Binnen de MFC locatie werd de punt van het meest zuidoostelijk gelegen bastion opgegraven. Dit bastion heeft vrijwel intacte muurdelen. Ten westen van de MFC locatie (achter gebouwen B en C) werden hoge vestingmuren van een flank en funderingen van een tweede (zuidelijke) poterne ontdekt. Ten westen hiervan is het meest zuidelijke bastion van het fort grotendeels onderzocht. Ook hier betreft het massief muurwerk van ca 4 meter hoogte met een dikte van ca 3 meter, exclusief de ca 3 meter diepe steunberen die om de 4 meter aan de walzijde van de muur liggen. Westelijk en oostelijk van gebouw U werden massieve delen van het meest westelijke bastion opgegraven die onder het gebouw doorlopen.

In het noordelijke deel van het fort werden meerdere opgravingsputten aangelegd om een beeld te krijgen van de exacte locatie van de vestingmuren van het fort. Het meest noordelijk gelegen bastion, gelegen rondom gebouw F en de oostelijk daarvan gelegen flank werden in een drietal kleine opgravingsputten gelokaliseerd. Hier werd het muurwerk niet tot op diepte onderzocht, maar verwacht mag worden dat de muren ook hier nog tot ca 4 a 5 meter onder maaiveld doorlopen. Tenslotte werden twee proefsleuven gelegd langs over de oostelijke zijde van het fort. Daarbij werden grote delen van het noordoostelijke bastion, een flank tussen de twee oostelijke bastion en delen van het zuidoostelijke bastion tot op grotere diepte onderzocht. Uit het onderzoek kwam naar voren dat deze oostelijke zijde van het fort grotendeels in 1807/1810 opnieuw is opgetrokken.

Tot het fort behoort natuurlijk ook de binnenbebouwing. Tijdens onderhavig onderzoek is daar niet de nadruk op gelegd, waardoor alleen kleine fragmenten van een barak, een walmuur en het kruithuis van 1810 zijn vrijgelegd.

De archeologisch onderzoeken hebben ervoor gezorgd dat het fort nauwkeurig gereconstrueerd kan worden. Het betreft dan met name om de vestingmuur. Oudere fasen van de vestingmuur, of het verloop van de oorspronkelijke wallen en de vestingmuren zijn nog niet bevredigend in beeld gebracht. Het verloop van de verschillende fasen van de grachten kon ook nog niet goed in beeld gebracht worden. Tevens is met uitzondering van beide ravelijnen nog geen onderzoek verricht naar de overige aarden vestingwerken (glacis, grachten) die buiten de vestingmuren van het fort gelegen zijn integraal onderdeel uitmaakten van het fort. Deze werken strekken zich tot buiten het kazernekwartier en het bestemmingsplangebied voort. Niet vergeten mag worden is dat het gehele gebied tussen het fort en de Maas onderdeel uitmaakte van de vesting Fort St Michiel. Eind 16de begin 17de eeuw lag midden in Raaijweide een hoornwerk (afb 1632). In 1702 is dit gebied, tussen ruwweg Garnizoensweg en Maas door middel van vestingsgrachten en -wallen binnen het fortgebied getrokken. In dit gebied zijn uit de tijd van het fort meerdere verdedigingswerken aangelegd. Zo lag ten noorden van de Staaïj een grote wal met gracht. Een dergelijke gracht met wal lag ook in het zuidelijke deel van Raaijweide. Tussen beide wallen

werd begin 19de eeuw het aarden Fort Leopold gebouwd. De wallen en delen van de gracht van dit fort waren tot vlak na de 2de wereldoorlog nog in Raaijweide te zien. Slechts delen van de Staaij en een stuk gracht van het hoornwerk konden in 2009 binnen Raaijweide worden onderzocht. Inmiddels zijn alle archeologische sporen en vestingwerken (met uitzondering van de Romeinse weg) bij de graafwerkzaamheden ten behoeve van de hoogwatergeul in Raaijweide vernietigd. Naar verwachting zijn de tussen de vestinggracht/Garnizoensweg en Venrayseweg gelegen vestingwerken nog wel intact aanwezig.

Bij aantasting van het bodemarchief zal ook naar al deze buiten de vestingmuren gelegen vestingwerken onderzoek moeten plaatsvinden. Hiervoor zouden echter grote gebieden tot grotere diepte opgegraven moeten worden. Dit zou wel de betrouwbaarste informatie voor de ontwikkelingsgeschiedenis van het fort opleveren. De noodzaak voor uitvoering van dit onderzoek hangt sterk af van de mate van verstoring door sloop, grondwerkzaamheden of nieuwbouw.

Eerste aanbevelingen:

Onderzoeksvragen die aan archeologisch onderzoek binnen het kazernekwartier gesteld kunnen worden m.b.t. het fort.

- Kan de exacte locatie van de verschillende delen behorende bij het fort nader worden bepaald?
- Kunnen de diverse perioden en aanpassingen aan het fort wordt vastgesteld?
- Hoe ziet de ruimtelijk indeling van het fort er uit?
- Welke gebouwen hebben er in het fort gestaan en wat waren de functies ervan?
- Welke veranderingen heeft het fort in de loop der eeuwen ondergaan?
- Kan er een relatie gelegd worden met de historische en cartografische informatie?

3.5 Samenvatting

De archeologische verwachting en waarden van de Romeinse, Vroeg-Middeleeuwse en Nieuwe tijd (Fort St Michiel) zijn zeer hoog. Zoals uit de diverse onderzoeken is gebleken, zijn overal binnen het kazernekwartier (en daarbuiten) vondstmateriaal en grondsporen te verwachten. De Romeinse en Vroeg-Middeleeuwse sporen zijn begrensd tot de locatie MFC en de zuidelijke zone van en de smalle oostelijke zone net buiten het kazerneterrein. De sporen uit de Romeinse tijd en vroege middeleeuwen zijn ten dele verdwenen door de aanleg van het fort en natuurlijke processen (verbruining van de ondergrond) niet goed leesbaar, maar laten in voldoende mate zien dat bewoningscontinuïteit van de Romeinse tijd tot in de vroege middeleeuwen aannemelijk is.

Een zeer hoge waardering moet zeker ook worden toegekend aan de in goede staat verkerende muren, funderingen, aarden vestingwerken en grachten van Fort Sint Michiel. Als zelfstandige Spaanse vesting is Fort St. Michiel zonder parallellen, ook omdat het fort ondergronds nog zeer compleet aanwezig is. De mogelijkheid om een omvangrijk deel van het fort integraal te behouden of indien noodzakelijk te onderzoeken, in combinatie met de nog aanwezige rijke historische bronnen en de roerige militaire historie, maakt Fort St. Michiel tot een unieke onderzoekscase.

Het Romeinse en Vroeg-Middeleeuwse verleden en de Venlose vestingwerken zijn speerpunten in het gemeentelijke archeologiebeleid. Het kazernekwartier biedt daarmee unieke onderzoekskansen om de bestaande kennis van Blariacum en Fort St. Michiel aan te vullen. De huidige resultaten vragen vanuit cultuurhistorisch oogpunt om nader historisch, bouwhistorisch, technisch en archeologisch onderzoek, waarbij multidisciplinair onderzoek tot een uitermate betrouwbaar, gedetailleerd en representatief beeld van de militaire geschiedenis van Venlo, Limburg en Nederland kan leiden en waarbij een zeer belangrijke bijdrage geleverd kan worden aan de geschiedschrijving van de vestingbouw; een kans die zich niet snel weer zal voordoen in Nederland.

Tenslotte kan vastgesteld worden dat de aangetroffen sporen en muurdelen van het fort uitstekende mogelijkheden bieden voor behoud, actieve benutting en als materiaal voor restauratie.

4 Waardering

4.1 Waardering van de vindplaatsen

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de waardering van de aangetroffen vindplaatsen binnen (en ten dele buiten) het Kazernekwartier.

De aangetroffen vindplaatsen in het plangebied Kazernekwartier zijn conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA 3.2) op hun behoudenswaardigheid getoetst. Deze toetsing vindt plaats op basis van verschillende criteria: belevingswaarde, fysieke kwaliteit en inhoudelijke kwaliteit.

De belevingswaarde valt uiteen in twee criteria: ‘schoonheid’ en ‘herinneringswaarde’. Hierbij gaat het vooral om zichtbare monumenten, ofwel de bovengrondse, uiterlijke verschijningsvorm. Dit criterium is van toepassing op de periode van de kazerne met zichtbare monumenten en de ensemblewaarde van het kazernekwartier. Daarnaast is deze waarde van toepassing op de vestingmuren van het fort St Michiel die door het onderzoek zichtbaar geworden zijn. Behalve vindplaats 10, die behoort bij de periode van de kazerne, vallen ook de nog bestaande gebouwen onder deze criteria (zie waarderingstabel onder 9). De gebouwde monumenten maken echter geen deel uit van het onderzoek, zodat deze niet in de tabel zijn opgenomen. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt kan echter worden aangegeven dat zowel de belevingswaarde als de fysieke en inhoudelijke kwaliteit van de monumenten op en de ensemblewaarde van het kazerneterrein hoog scoren.

De fysieke kwaliteit valt uiteen in ‘gaafheid’ dat wil zeggen de mate van het niet verstoord zijn en de stabiliteit van de fysieke omgeving, en ‘conservering’ ofwel de mate waarin archeologisch vondstmateriaal bewaard is gebleven.

De inhoudelijke kwaliteit bestaat uit de criteria ‘zeldzaamheidswaarde’, ‘informatiewaarde’, ‘ensemblewaarde’ en ‘representativiteit’. De zeldzaamheidswaarde geeft aan hoe zeldzaam en authentiek de archeologische vondsten zijn in vergelijking met andere vindplaatsen plaatselijk, regionaal, landelijk of internationaal gezien. De informatiewaarde benoemt het belang voor de bijdrage aan de wetenschap. De ensemblewaarde betreft het wetenschappelijk belang van de onderlinge samenhang van de verschillende vindplaatsen en de samenhang met de omgeving en de context. De representativiteit tenslotte geeft aan in welke mate de vondsten kenmerkend zijn voor het gebied of periode

Indien de criteria ‘gaafheid’ en ‘conservering’ samen bovengemiddeld scoren (vijf of zes punten) wordt een monument als behoudenswaardig aangemerkt. Bij een score van vier punten of minder is er sprake van een middelmatige tot lage score. In dergelijke gevallen wordt ook gekeken naar de inhoudelijke kwaliteit. Als een van de inhoudelijke criteria als hoog wordt beoordeeld, dan wordt het monument eveneens behoudenswaardig geacht.

Aan de hand van de beoordeling van al deze criteria komt vast te staan of de archeologische vindplaatsen behoudenswaardig zijn of niet.

Vindplaats		belevingswaarde		fysieke kwaliteit		inhoudelijke kwaliteit				behoudenswaardig
nummer	datering	schoonheid	herinneringswaarde	gaafheid	conservering	Zeldzaamheid	informatiewaarde	ensemblewaarde	representativiteit	
1	Prehistorie/Romeinse tijd	n.v.t.	n.v.t.-	1	1	2	2	3	2	ja
2	Late-Bronstijd-Vroege-IJzertijd	n.v.t.	n.v.t.	-	-	-	-	-	-	-
3	Romeinse tijd	n.v.t.	n.v.t.	2	2	2	3	2	2	ja
4	Romeinse tijd	n.v.t.	n.v.t.	2	2	3	3	2	2	ja
5	Vroege-Middeleeuwen	n.v.t.	n.v.t.	2	2	3	3	3	2	ja
6	1641-1643	n.v.t.	n.v.t.	2	2	2	2	3	2	ja
7	1643-1867	3	3	3	3	3	3	3	3.	ja
8	19e eeuw	n.v.t.	n.v.t.	2	2	1	1	1	1	nee
9	Tweede Wereldoorlog	n.v.t.	n.v.t.	2	2	1	1	1	2	nee
10	20e eeuw	3	3	2	2	1	1	2	2	nee

Tab.: Waarderingstabel van de aangetroffen vindplaatsen.

4.2 Beoordeling vindplaatsen

Er is sprake van (tenminste) tien vindplaatsen binnen het onderzoeksgebied.

Het gaat om o.a. drie vindplaatsen (vindplaats 8-10) die uit recente perioden dateren. Door de recente datering (19de-20ste eeuw) en de vele schriftelijke bronnen die er over deze vindplaatsen (waarschijnlijk) bestaan, worden ze niet als behoudenswaardig ingeschaald. De vindplaatsen liggen echter binnen de grenzen van het fort St. Michiel zodat bij eventueel nader onderzoek van het fort ook sporen van de recente vindplaatsen aan het licht zullen komen. Het verdient aanbeveling om in het kader van dat onderzoek ook de recente vindplaatsen te documenteren, zij het op een iets minder grondige wijze, om een zo compleet mogelijk beeld van de geschiedenis van het plangebied te krijgen. Zeker omdat deze plek het symbool is van de militaire geschiedenis van Venlo, zijn de gebeurtenissen uit de Tweede Wereldoorlog en uit de periode van de kazerne van grote waarde voor de Venlose geschiedschrijving.

4.2.1 Prehistorie (vindplaats 1 en 2)

Binnen het onderzoeksgebied zijn twee prehistorische vindplaatsen aangetroffen. De prehistorische in het zuiden van het onderzoeksgebied (vindplaats 1) wordt ondanks het feit dat hij slecht bewaard is en de aard van de vindplaats vooralsnog niet vast te stellen is, als behoudenswaardig ingeschaald, omdat hij ongetwijfeld in verband staat met de Romeinse vindplaatsen 3 en 4. Het geheel van Romeinse vindplaatsen zal een beeld kunnen geven van het onderzoeksgebied in de Romeinse tijd. De tweede prehistorische vindplaats 2 betreft een natuurlijke geul (s666) en enkele sporen. De aangetroffen vondsten wijzen er op dat op niet al te grote afstand antropogene sporen aanwezig moeten zijn (geweest). Over de locatie, omvang en aard van de vindplaats kan echter niets gezegd worden. De vondsten vormen slechts een aanwijzing voor een vindplaats in. Een waardering van de vindplaats is daarom (nog) niet mogelijk.

4.2.2 Romeinse tijd (vindplaats 3 en 4)

De Romeinse vindplaats 3 in het zuidoosten van het onderzoeksgebied (MFC locatie) wordt als behoudenswaardig ingeschaald. Op een relatief kleine (onverstoorde) oppervlakte zijn relatief veel sporen aangetroffen. Desondanks gaat het in absolute getallen niet om veel sporen. Er is daarom weinig te zeggen over de aard van de vindplaats, hoewel de waarschijnlijkheid groot is dat het om (de periferie van) een nederzetting gaat. Er zijn nog te weinig sleuven aangelegd, met name rondom werkput 35, om nu al een uitspraak over de omvang van de nederzetting te kunnen doen. Contextloze Romeinse vondsten op de hoek Venrayseweg- Horsterweg (werkput 46) duiden er echter op dat de Romeinse vindplaats zich (tenminste) tot hier kan uitstrekken. De behoudenswaardigheid is gebaseerd op de relatief goede conservering, de eventuele continuïteit naar de Vroege-Middeleeuwen, het ensemble van Romeinse en vroeg-middeleeuwse vindplaatsen langs de oever van de Maas (o.a. de vicus in het centrum van Venlo waarmee vindplaats 3 middels de Romeinse weg (vindplaats 4) in directe verbinding stond) en de mogelijkheid dat het hier om het Blariacum van de Peutingerkaart kan gaan. De aard van Blariacum is onbekend, maar de kans is aanwezig dat het om een vicus gaat.

De behoudenswaardigheid van de Romeinse weg (vindplaats 4) sluit hier direct op aan. Vindplaatsen 1,3 en 4 hangen onlosmakelijk met elkaar samen. Voor de omvang van de vindplaats moet naast de breedte van de weg een strook van ca. 30 m naar beide zijden betrokken worden, waar sporen die gerelateerd zijn aan de weg, aangetroffen kunnen worden. Deze strook heeft een overlapping met vindplaats 1. Overigens moet sowieso een marge ingebouwd worden omdat het exacte verloop van de weg niet vast staat. Het opgegraven deel van de weg in plangebied Raaijweide en het deel van vindplaats 4 vormen geen loodrechte lijn. Er moet dus ergens een knik in de weg bestaan hebben. Een groot deel van de weg is overigens bij de aanleg van het fort reeds verdwenen. Naar het westen toe is de weg verdwenen door aftopping.

Ook op het gebied van de inhoudelijke kwaliteit uitgedrukt in waarden voor zeldzaamheid, informatie, ensemble en representativiteit, wordt zeer hoog gescoord. Deze score is verbonden met de aard van de vindplaatsen die mogelijk verband houden met het Romeinse Blariacum. In de Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA) wordt verwezen naar de kennisstand over vici (Enkevort et al. 2005, 6). Er wordt geconstateerd dat de kennis over vici in Nederland nog zeer fragmentarisch is.

4.2.3 Vroege-Middeleeuwen (vindplaats 5)

Ook de waardering van vindplaats 5, de vroeg-middeleeuwse hutkom, is in directe samenhang met vindplaats 3 te zien. Enerzijds is de datering van het spoor niet voor 100% gegarandeerd en anderzijds is het een bijzonder spoor, dat zelden geïsoleerd voorkomt. Hoewel de fysieke kwaliteit dus middelmatig tot laag scoort, scoort de inhoudelijke kwaliteit zeer hoog. De behoudenswaardigheid van deze vindplaats uit de Vroege-Middeleeuwen staat daarom buiten kijf.

4.2.4 Fort St Michiel (vindplaatsen 6, 7)

Het Fort St. Michiel, een vijfhoekig gebastioneerde schans, is in 1641 door de Spanjaarden aangelegd in de traditie van het Italiaanse systeem met invloeden uit het Oud-Nederlandse systeem welke een wijze van vestingbouw is die kenmerkend is voor de periode van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Het fort is gebouwd als zelfstandige vesting, ter verdediging van de westzijde van de vesting Venlo. Na 1650 werden verdedigingswerken steeds meer volgens nieuwe inzichten gebouwd wat resulteerde in het Nieuw-Nederlandse systeem.

De fysieke kwaliteit van het aangetroffen muurwerk, funderingen en andere sporen (wallen, grachten, ravelijnen, haardkuilen (vindplaats 6) en glacis) van het fort St Michiel worden beoordeeld als zeer hoog. Dit is gebaseerd op de zeer goede conservering van de opgegraven delen en de relatief geringe omvang van recente verstoringen. Muren, grachten en funderingen zijn voor zover nu bekend allen nog goed in de bodem bewaard. Het muurwerk zelf is over het algemeen in zeer goede staat, wat mede te danken is aan het gebruik van een zeer goede kwaliteit baksteen. Het slechtst bewaarde muursegment is ruim 2,5 m hoog bewaard, het best bewaarde deel is ruim 5 m hoog. Alleen al door de conservering en gaafheid van de vestingmuren is het fort zondermeer behoudenswaardig.

De verschillende onderzoeken en historische bronnen tonen dat er van de 17e tot de 19e eeuw verschillende bouwfasen zijn geweest, die aan de hand van de archeologisch onderzoeken goed te reconstrueren en redelijk goed te dateren zijn. Bij eerder onderzoek zijn ook resten van de voorganger van het fort, een 16e-eeuwse schans, aangetroffen.

In principe moet ook op het binnenterrein, waar de wallen geen bescherming boden, rekening gehouden worden met sporen die met de bouw van het fort samenhangen. De kans is hier echter groter dat de sporen door latere bodemingrepen beschadigd of verdwenen zijn. Ook direct buiten het fort moet rekening gehouden worden met verstoringen, hoewel het onderzoek tot op heden heeft aangetoond dat grote delen van de buitenste aardwerken (grachten, ravelijnen, ravelijnsgrachten, glacis) zeker nog intact kunnen zijn. De behoudenswaardigheid van de vindplaats ligt voor een belangrijk deel in de ensemblewaarde van het fort. De vindplaats biedt een unieke mogelijkheid om kennis over vestingwerken te staven aan archeologische gegevens. Gezien de kennis die al over het fort bestaat en waarschijnlijk nog meer gedetailleerde informatie die bij nader archeologisch en (bouw)historisch onderzoek te verwachten is, biedt dit de mogelijkheid voor een zeer nauwkeurige reconstructie van de geschiedenis van het fort.

Ook op inhoudelijk niveau scoort het fort zeer hoog. Van dit type fort zijn nagenoeg geen parallellen bekend. Te noemen zijn de aarden Forten Lillo bij Antwerpen en in mindere mate de vesting Bourtange. Beide forten hebben de ideale vijfhoekige vestingvorm, maar zijn niet in steen en niet door de Spanjaarden, maar door de Staatsen gesticht en uitgebreid. Bij Fort St. Michiel gaat het dus om het enige stenen en enige Spaanse fort. Als zelfstandige Spaanse vesting is Fort St. Michiel dus uniek. Enige vergelijking gaat (bouwtechnisch) op bij een aantal citadellen. Deze vestingwerken waren geen zelfstandige vestingen en hadden een andere functie dan het fort. In opzet toont het fort grote overeenkomsten met de door Italiaanse vestingbouwers ontworpen stenen citadel van Antwerpen, genaamd het 'Spaanse Kasteel' (volledig gesloopt in de negentiende eeuw).

Daar komt nog bij dat het fort ondergronds nog zeer compleet aanwezig is, omdat het terrein na de sloop extensief bebouwd is geweest. Indien delen van het fort worden aangetast of vernietigd dient elke mogelijkheid om een beter inzicht te krijgen in het fort te worden aangepakt. De mogelijkheid om een omvangrijk deel van het fort te onderzoeken, in combinatie met de rijke historische bronnen en de roerige militaire historie, maakt Fort St. Michiel tot een unieke onderzoekscase. Hierbij zal multidisciplinair onderzoek leiden tot een uitermate betrouwbaar, gedetailleerd en representatief beeld van de militaire geschiedenis van Venlo, Limburg en Nederland en wordt een zeer belangrijke bijdrage geleverd aan de geschiedschrijving van de vestingbouw.

Hier moet tenslotte nog vermeld worden dat op de website van de KennisInfrastructuur CultuurHistorie, kortweg KICH, de ondergrondse resten van de oude vestingwerken als Rijksmonument nr. 524719 mee beschermd zijn. De tekst van de monumentomschrijving (bijlage 29) is niet duidelijk over de omvang van het beschermde gebied.

Doordat meters hoog muurwerk bewaard is, speelt zelfs de belevingswaarde een belangrijke rol bij de waardering. In vrijgelegde toestand vormt het fort een zeer indrukwekkend monument. Het verdient daarom aanbeveling om het fort in situ te behouden en voor zover mogelijk zichtbaar te maken voor het publiek.

Als laatste is te noemen is de zeer hoge ensemblewaarde. Samen met de verschillende opgravingen in de binnenstad van Venlo (Maasboulevard, Maaswaard, Koninginneplein, Julianapark en Q4) geeft fort St Michiel een goed beeld van het uiterlijk van de stad in de Late Middeleeuwen en de eeuwen daarna. Geconcludeerd mag worden dat fort St Michiel behoudenswaardig is en mogelijkheden biedt voor actieve visualisatie en benutting.

4.2.5 19de en 20ste eeuw (vindplaats 8, 9 en 10)

In de noordwesthoek van wp19 is een fragment van een 19^e-eeuws riool aangetroffen (vindplaats 8). Het gaat om een gemetselde tunnel die met een puntdak afgedekt is. Een identiek fragment riool is door het ADC aangetroffen bij de doorgang van de oude poort bij de Blauwe Trap bij de opgravingen aan de Maasboulevard (van der Velde *et al.* 2009). De vindplaats scoort middelmatig tot laag en is niet behoudenswaardig.

Binnen het kazerneterrein zijn op verschillende plekken sporen en vondsten uit de 2de Wereldoorlog gedaan (vindplaats 9). Naast de vele vondsten uit deze periode die tijdens het zeefwerk in het kader van het OCE (munitie) -onderzoek zijn aangetroffen (helmen, prikkeldraad, onderdelen van wapentuig en ontplofte of niet-ontplofte explosieven) betreft het loopgraven, bomkraters en verschillende bressen in de vestingmuur veroorzaakt door bominslagen. Ook deze vindplaatsen scoren middelmatig tot laag en zijn niet behoudenswaardig, maar zijn ze voor de geschiedenis van het terrein wel van groot historisch belang. Als zodanig dienen deze sporen en kunnen deze sporen tijdens het onderzoek naar de andere perioden automatisch meegenomen worden en worden gedocumenteerd.

Tijdens het archeologisch onderzoek en met name bij het zeefwerk van Armaex zijn veel voorwerpen uit de periode van de kazerne (1913-2004) aangetroffen. Het betrof met name munitie, (nep)handgranaten, een inmiddels afgebroken schietbaan en enkele fundamenteen enkele gebouwtjes. Tijdens het OCE-onderzoek zijn al deze vondsten en funderingen gefotografeerd en ingemeten, en daarna verwijderd om een schone detectie van het terrein mogelijk te maken. De betreffende resten zijn derhalve niet (meer) behoudenswaardig.

4.3 Samenvatting

Gezien de bevindingen van de diverse archeologische onderzoeken kan de archeologische waardering het gehele kazernekwartier als zeer hoog worden geduid. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt kan het advies voor het gehele terrein dan ook niet anders luiden dat behoud *in situ* van de Romeinse en Vroeg-Middeleeuwse vindplaatsen en integraal behoud *in situ* van het gehele ensemble (alle onderdelen) van fort St Michiel, en de Horsterweg en Kazernestraat als laatste bovengrondse relictten van het fort. Met name de zeldzaamheid van het fort is gezien de uniciteit zeer hoog. Dergelijke verdedigingsstructuren uit de Spaanse Oorlogen zijn nog nauwelijks archeologisch onderzocht. Indien deze worden aangetast of vernietigd dient elke gelegenheid om een beter inzicht te krijgen in deze perioden te worden aangepakt. Mocht behoud *in situ* niet haalbaar zijn in verband met het explosieven en munitieonderzoek en/of de beoogde ontwikkeling dan dienen de Romeinse en Vroeg-Middeleeuwse sporen en van Blariacum en alle te verstoren delen van het fort integraal te worden onderzocht en gedocumenteerd (behoud *ex situ*).

5. Aanbevelingen

5.1 Gespecificeerde verwachting

Op basis van de historische informatie, radaronderzoek en diverse archeologische onderzoeken is vastgesteld dat overal binnen het kazernekwartier zeer waardevolle archeologische resten aanwezig zijn. De archeologische verwachting van het plangebied als geheel is zeer hoog, hoewel aanleg van de grachten en fundering van fort Sint-Michiel en de gebouwen van de Frederik Hendrik kazerne oudere resten (Romeinse tijd, Vroege-Middeleeuwen, Fort St Michiel) plaatselijk in de bodem dieper verstoord kunnen hebben. In geringe mate hebben ook de bombardementen in de Tweede Wereldoorlog fort en oudere (cultuur-)lagen aangetast. Zeker is dat het verwijderen van de nog aanwezige explosieven en munitie, schade aan het erfgoed aan zal brengen, met name in de zone langs het spoor. Hiervoor is nadrukkelijk aandacht.

Aangetoond is dat met name de waarden voor de Romeinse periode en het Spaanse Fort St Michiel zeer hoog zijn. Zowel vanuit archeologisch als historisch oogpunt bevatten beiden perioden voor Venlo en (intern)nationaal zeer grote waarden. Beide perioden bevatten unieke informatie en kansen. Niet voor niets word beide perioden expliciet genoemd in het cultuurhistorisch beleid van de gemeente als speerpunten van behoud en/of onderzoek als behoud geen optie is. De Romeinse sporen liggen deels relatief diep en zijn, mits het munitieonderzoek beperkt kan blijven tot boven de Romeinse

bewoningssporen, redelijk beschermd. Het fort Sint-Michiel ligt daarentegen direct onder maaiveld en loopt daardoor meer risico.

5.2 Aanbevelingen

De aanbevelingen zijn gebaseerd op de in de ondergrond aanwezige cultuurhistorische waarden en de beoogde ruimtelijke ontwikkeling conform Stedenbouwkundig plan en Beeldregieplan. De bovengrondse monumentale en landschappelijke en of historisch ruimtelijke ontwikkelingen en waarden zijn in dit onderzoek niet meegenomen. Hierover worden in dit advies geen aanbevelingen gedaan.

Wel worden inzake de ondergrondse archeologische waarden, naast de waarden binnen het kazernekwartier, ook aanbevelingen gedaan die betrekking hebben op gronden rondom het kazernekwartier, mochten zich in de toekomst ook daar ruimtelijke ontwikkelingen voordoen.

5.2.1. Blariacum

Op basis van de huidige stand van het wetenschappelijk onderzoek kan gesteld worden dat de kans groot is dat Blariacum gezocht moet worden binnen het kazernekwartier, waarbij de kern te verwachten is op de locatie van de beoogde MFC. De archeologische onderzoeken lijken dit te bevestigen. In de Nationale Onderzoeksagenda is geconcludeerd dat de kennis over vici in Nederland nog zeer fragmentarisch is. Gezien de zeldzaamheid en de informatiewaarde dienen vici daarom bij voorkeur beschermd te worden of – als het niet anders kan - goed te worden opgegraven. Qua intensiteit en complexiteit kan dergelijk onderzoek vergeleken worden met stadskernonderzoek.

5.2.2. Fort St Michiel

Detailkennis over forten in Nederland is gebrekkig. Dit wordt veroorzaakt doordat veel forten zijn verdwenen, bebouwd zijn of liggen in een natuurgebied. Toch zijn er goede mogelijkheden en methoden om forten te onderzoeken (Van Giffen & Praamstra 1962 en 1966). Een voorbeeld is het archeologisch onderzoek naar de vesting Bourtange (gebouwd 1593) ten behoeve van de reconstructie (Lenting et al. 1993.) en actieve benutting ervan.

Op basis van historische en archeologisch informatie kan gesteld worden dat Fort St Michiel uniek is in zijn soort en uniek in Nederland. Bij het verdere verloop van de planprocedures dient behoud in situ en als het echt niet anders kan behoud ex situ van het fort centraal te staan. De te verstoren delen zullen dan integraal opgegraven moeten worden. Het zou bovendien de moeite waard zijn om (delen van) het fort zichtbaar te maken. Het is in deze context van belang te benadrukken dat met het fort niet alleen de vestingmuren bedoeld wordt, maar ook een brede strook hieromheen waar de buitenwerken van het fort (o.a. grachten, ravelijnen, contrescarps en glacis) lagen, alsmede het gehele gebied tussen het fort zelf en de Maas, dat vanaf 1701 door twee grachten afgebakend is. Dit gehele gebied maakte deel uit van de invloedssfeer van het fort en heeft op meerdere plekken verdedigingswerken bevat die tot het fort te rekenen zijn of die voorgangers van het fort zijn. Binnen Raaijweide zijn inmiddels alle verdedigingswerken verwijderd en is onderzoek niet meer noodzakelijk.

Het belang van het fort wordt vergroot omdat duidelijk is dat van het fort historisch redelijk veel bekend is en vast staat dat in Spaanse, Brusselse, Nederlandse en andere archieven nog veel historische informatie over het fort gevonden kan worden. Hierdoor kan een eenmalig gedegen historisch-archeologisch onderzoek worden uitgevoerd. Bovendien kent het centrum van het fort een bij het radaronderzoek in 2008 aangetroffen nog onbekend grote cirkelvormige structuur. De fysieke gesteldheid en functie van deze structuur zijn nog onbekend.

De vestingwerken van fort St Michiel bieden via visualisatie, presentatie en reconstructie uitgelezen kansen voor sociaal maatschappelijke doelen, zoals educatie en publieksactiviteiten en economische doelen als toerisme en recreatie. De doelstellingen en de resultaten van het archeologische onderzoek kunnen worden gecommuniceerd naar omwonenden en het publiek in de regio. Hierdoor wordt de bewustwording van de eigen geschiedenis vergroot, ontstaat een positief imago en een kwalitatieve aanvulling op de beoogde ontwikkeling.

Tenslotte moet er nog op gewezen worden dat de Horsterweg en Kazernestraat als relict van het fort behouden dienen te blijven en het muurwerk waardevol (en prijzig) restauratiemateriaal bevat. Mocht behoud van muurdelen niet mogelijk zijn, dan zou bij de sloop van de muren hier rekening mee gehouden kunnen worden.

5.3 Uitgangspunten Kazernekwartier/ Stedenbouwkundig plan

Vanuit de stad, bestuur en directie is gevraagd aan te geven op welke wijze de beoogde ontwikkelingen kunnen worden gerealiseerd, rekening houdend met de vastgestelde archeologische waarden. Hierbij zijn vanuit het Stedenbouwkundig plan de volgende randvoorwaarden meegegeven. Het betreft de volgende randvoorwaarden:

- het gebied beoogd voor de bouw van de MFC locatie dient per 1 januari 2013 te worden vrijgegeven voor bebouwing.
- De zone langs het spoor westelijk van de MFC is beoogd voor intensieve bebouwing.
- Voor de overige gebieden (gelegen ten noorden van de zone langs het spoor) is extensieve bebouwing beoogd.
- Fort St Michiel dient een structurerend element te vormen binnen het plan.

Ten behoeve van beoogde ontwikkelingen zullen verschillende werkzaamheden moeten worden uitgevoerd waaronder munitieonderzoek, sloop opstellen, verwijderen verharding en groen, verleggen kabels en leidingen etc. In 2010 en 2011 is bij OCE onderzoeken en archeologische onderzoeken vastgesteld dat met name de zuidelijke en zuidoostelijke zone van het kazerneterrein grote hoeveelheden munitie uit de 2de Wereldoorlog bevatten. In de noordelijke zone is dat voor zover nu bekend minder het geval, maar nadere informatie hierover ontbreekt op dit moment (d.d. 13 maart 2012) vooralsnog omdat dit deel van het kazernegedebied nog maar zeer sporadisch op explosieven en munitie is onderzocht. Om bodemingrepen binnen het kazernekwartier te kunnen uitvoeren, moet de grond door OCE deskundigen worden veilig verklaard. Dit kan alleen na uitgebreid munitieonderzoek. In 2010 en 2011 is vastgesteld dat gronden alleen veilig kunnen worden verklaard na grootschalig, intensief munitieonderzoek, waarbij de ondergrond intensief en vrijwel volledig worden vergraven. Dit heeft uiteraard ook consequenties voor behoud van archeologische waarden.

5.4 Opties ten aanzien van de omgang met archeologische resten

Bovenstaande uitgangspunten hebben diverse consequenties. Deze worden hieronder eerst algemeen en daarna per deelgebied aangegeven.

Zoals in hoofdstuk 2 is aangegeven heeft de gemeente de beleidsvrijheid om zelf te bepalen hoe er wordt omgegaan met het cultureel erfgoed. Dit biedt de gemeente een scala van mogelijkheden die variëren van integraal verwijderen van het erfgoed en integraal opgraven (gedocumenteerd fysiek verwijderen) tot integraal behoud.

Hieronder worden per optie de voor en nadelen aangegeven.

5.4.1. Integraal behoud (optie 1)

Vanuit cultuurhistorische oogpunt kan worden vastgesteld dat integraal behoud van de Romeinse, Vroeg-Middeleeuwse waarden en alle onderdelen van fort St Michiel voorop moet staan. Dit is geheel in lijn met de huidige wetgeving en het gemeentelijke beleid. Het doel van dit beleidsuitgangspunt is behoud van het erfgoed, het vermijden van mogelijk kostbare opgravingen en het scheppen van de mogelijkheid voor toekomstige generaties om kennis te nemen met het eigen, in dit geval Venlose, erfgoed.

Binnen de beoogde ruimtelijke ontwikkeling is integraal behoud van de cultuurhistorische waarden geen reële optie, maar daar waar mogelijk is behoud van deze waarden het uitgangspunt binnen de planvorming. Wel is integraal behoud van de vestingmuren en funderingen van het fort reëel en uitgangspunt binnen het Bestemmingsplan, Stedenbouwkundig plan en Beeldregieplan.

5.4.2 Integraal verwijderen zonder archeologisch onderzoek (optie 2)

Integraal verwijderen zonder documentatie betekent dat zonder archeologisch onderzoek alle archeologische waarden worden vernietigd en geruimd. Voordeel is dat vrijwel per direct een terrein zonder archeologische restricties kan worden geleverd. Ook financieel lijkt dit de goedkoopste oplossing. In principe hoeven alleen kosten te worden gemaakt voor het verwijderen van grond en het slopen van muurwerk en funderingen en het afvoer van het materiaal.

Gelet op het de uitgangspunten van het cultuurhistorische beleid van de gemeente waarin de vestingwerken en de Romeinse tijd zijn opgenomen als onderzoekszwaartepunten, kan deze optie alleen, indien de gemeente (eenmalig) van het vastgestelde cultuurhistorische beleid wenst af te wijken.

Wel is het zo dat deze optie indruist tegen de binnen de archeologische beroepswereld gangbare professionele normen.

Nadeel van deze optie is dat de zeer hoge cultuurhistorische waarden die binnen het kazernekwartier zijn vastgesteld ongezien worden verwijderd en zeer waardevolle wetenschappelijke informatie wordt vernietigd. Indien de gemeente besluit tot deze optie is de kans aanwezig dat de gemeente imagoschade oploopt en is de kans reëel dat provincie en externe organisaties protest tegen dit besluit zullen aantekenen. Dit kan resulteren in een provinciale aanwijzing. Hierdoor wordt de regie betreffende archeologie door de provincie uit gemeentelijke handen genomen. De provincie gaat dan bepalen hoe moet worden omgegaan met de aanwezige cultuurhistorische waarden. Om dit risico te voorkomen is vroegtijdig overleg met de provincie nodig. In hoeverre tijdig overleg met andere cultuurhistorische partijen beroep en bezwaar zal voorkomen is niet vast te stellen, maar zeker is dat beroep en bezwaar het bestemmingsplan en een project kan vertragen en nadelige financiële gevolgen kan hebben.

Gelet op de zeer hoge cultuurhistorische waarden binnen het kazernekwartier is integraal verwijderen van deze waarden zonder archeologisch onderzoek (documentatie) volgens de gemeente geen reële optie!

5.4.3. Integraal (verwijderen na) archeologisch onderzoek (optie 3)

Integraal archeologisch onderzoek houdt in dat alle cultuurhistorische waarden, daar waar het vanwege andere maatschappelijke belangen noodzakelijk is, worden verwijderd door middel van archeologisch onderzoek waarbij deze volledig worden gedocumenteerd. Na afsluiting van het archeologisch onderzoek zijn er geen archeologische waarden meer in de grond en is alle cultuurhistorische informatie in rapporten is vastgelegd en bewaard voor komende generaties.

Bij het munitieonderzoek is vastgesteld dat minimaal de gehele zuidelijke zone van het kazernekwartier een hoge concentraties niet gesprongen explosieven en munitie bevat. Deze explosieven en munitie moeten integraal worden verwijderd om ontwikkeling van het kazernekwartier en de ontwikkeling van de MFC en de zone langs het spoor mogelijk te maken. Bij eerder OCE (munitie) onderzoek is vastgesteld dat bij dit onderzoek veel archeologische waarden worden vernietigd. Vanwege het noodzakelijke explosieven en munitieonderzoek is het derhalve onvermijdelijk dat, met uitzondering van de vestingmuren van het fort St Michiel, alle archeologische waarden in elk geval door middel van onderzoek worden geruimd. De vestingmuren kunnen hiervan verschoond blijven, omdat in tegenstelling tot de grond, deze muren geen munitieresten bevatten die sloop van de muren noodzakelijk maken. Mochten de muren in de toekomst toch niet behouden kunnen worden, dan is integraal bouwhistorisch en archeologisch naar de muren en funderingen noodzakelijk. Daarbij is het van belang om het volledige verloop van het muurwerk in beeld te brengen, waarbij tot het oorspronkelijke aanlegniveau gegraven moeten worden.

De te volgen procedures bij de uit te voeren archeologische opgraving, zijn niet alleen afhankelijk van archeologische vraagstellingen. Gelet op het hoge risico op niet gesprongen explosieven, dienen alle bodemingrepen voorafgegaan te worden door een OCE-onderzoek. Nu (13 maart 2012) is nog niet exact vast te stellen welke procedure gevolgd moet worden, maar vast staat is dat een zeer groot deel van het plangebied geheel afgegraven en gezeefd zal moeten worden. De hieronder volgende aanbevelingen betreffen deze laatste situatie.

Bij onderhavig onderzoek is gebleken, dat ondanks de goede samenwerking tussen OCE-bedrijf en archeologisch bedrijf de combinatie van beide onderzoeken niet optimaal is voor de documentatie van de archeologische waarden. Door enkele aanpassingen in het proces kan dit worden verbeterd. Vanuit cultuurhistorisch oogpunt wordt voorgesteld dat de leidende rol bij het onderzoek gelegd wordt bij de archeologen en niet bij de OCE-deskundigen. In die zin gaat het dus niet om een archeologische begeleiding van het OCE-onderzoek, maar om een OCE-begeleiding van het archeologische onderzoek. Het voordeel daarvan is dat op archeologische wijze het vlak aangelegd wordt, zodat sporen goed herkend kunnen worden. Tijdens eerder onderzoek was dit vaak niet mogelijk en moesten de archeologen genoegen nemen met een slechte spoorzichtbaarheid. De te volgen werkwijze houdt in dat de machinist van de beveiligde graafmachine archeologisch ervaren is. Daarnaast moeten de betrokken archeologen in het bezit zijn van het certificaat basiskennis OCE. Tenslotte moeten een of meerdere OCE-deskundigen de graafwerkzaamheden (intensief) begeleiden. Op deze wijze worden niet alle OCE-verdachte of detectiestorende elementen meteen verwijderd. Er wordt eerst gegraven tot het archeologische vlak en pas

als dat gedocumenteerd, wordt, indien nodig dieper gegraven. Hierbij wordt rekening gehouden met dieper liggende archeologische vlakken.

Deze werkwijze heeft natuurlijk grote consequenties voor het OCE-onderzoek. Maar het voordeel van de omgekeerde nu voorgestelde werkwijze is dat meer archeologisch informatie wordt veilig gesteld en de kosten voor zowel archeologisch onderzoek als OCE onderzoek beperkter kunnen blijven.

Mochten er plekken zijn die zeer verdacht zijn, of waarvan uit het radaronderzoek al gebleken is dat ze zeer verdacht zijn, dan kan de OCE-deskundige ervoor zorgen dat deze plekken eerst veilig worden verklaard.

Belangrijk voor de beheersing van de kosten is dat er een groot depot beschikbaar is, waar alle te zeven grond opgeslagen kan worden. De grond kan dan na afloop of in een vergevorderd stadium van de graafwerkzaamheden in één keer gezeefd worden. Het is dan niet nodig een heel OCE-team met volledige uitrusting gedurende het gehele onderzoek paraat te hebben. Het beste alternatief is misschien de grond af te voeren naar een locatie waar de grond onafhankelijk van het archeologische onderzoek gezeefd kan worden. De locatie ten noorden van de Horsterweg, waar werkputten 45 en 49 zijn aangelegd, zou hiervoor zeer geschikt zijn. Het zeefresidu dient, na verwijdering van de munitie, over gedragen te worden voor archeologisch onderzoek. Tevens dienen expliciet afspraken gemaakt te worden over overdracht van onschadelijk gemaakte explosieven en munitie en andere metaalvondsten uit de 17de tm 20ste eeuw.

Na verwijdering van de obstakels kan gestart worden met het archeologisch onderzoek en OCE onderzoek. Op basis van de in de afgelopen 2 jaar opgedane kennis en ervaring kan ervan worden uitgegaan dat er ca 100m² (in 2 a 3 vlakken) per dag aan archeologisch onderzoek kan worden uitgevoerd, indien er met één archeologisch veldteam wordt gewerkt. Uitgaande van een bebouwings- en werkareaal van ca 25.000 m² voor de MFC locatie en de mogelijkheid om te werken met twee teams kan het archeologisch onderzoek op de MFC locatie worden uitgevoerd binnen 120 werkdagen (24 weken).

In de planning is opgenomen dat 1 januari 2013 gestart moet kunnen worden met de bouw van het MFC. Uitgaande van de beoogde start van het archeologisch onderzoek en munitieonderzoek per mei 2012 is er voldoende tijd om beide onderzoeken uit te kunnen voeren. De planning ziet hier op toe.

Voor de overige delen van de zone langs het spoor wordt geadviseerd zo spoedig mogelijk het proces van archeologisch vervolgonderzoek en munitieonderzoek op te starten. Deze overige zone bedraagt ca 50.000m², waarvan bijna 50% in 2010 en 2011 is onderzocht. Dit betekent dat met een nog te onderzoeken oppervlak van m 25.000 m² (inclusief te slopen bebouwing) het archeologisch onderzoek ca 250 werkdagen (50 weken) zal duren. Hiermee zal bij de beoogde ontwikkeling en planning rekening gehouden moeten worden.

5.4.4 Behoud in situ: 5% regeling (optie 4)

De gemeente Venlo heeft in haar cultuurhistorisch beleid de zogenaamde 5% regeling opgenomen. Deze regeling houdt in dat indien een 'initiatiefnemer' voor middel van archeologisch waarderend onderzoek en andere onderzoek kan aantonen dat hij/zij er alles aan gedaan heeft om bij de ruimtelijke ontwikkeling behoud van archeologische waarden voorop te stellen, de initiatiefnemer maximaal 5% van het betreffende areaal zonder definitief archeologisch onderzoek (DAO) ten behoeve van de betreffende ruimtelijke ingreep mag verstoren. Andersom geredeneerd, 95% van de archeologische waarden blijft behouden en de ruimtelijke ingreep kan, tegen geringe archeologische kosten, worden gerealiseerd. Aan dit beleid is één regel verbonden, de betreffende verstoring mag niet of nauwelijks ten koste gaan van historische funderingen of muurwerk, zoals van de vestingmuren van het fort..

De 5% regeling is voor zover nu vast te stellen op basis van de gegevens van de OCE onderzoeken, geen optie voor de MFC locatie en de zone langs het spoor. In deze zone moet in verband met de aanwezigheid van explosieven en munitie het totale gebied integraal worden onderzocht. In hoeverre integraal OCE onderzoek voor de te ontwikkelen zones buiten de zone langs het spoor noodzakelijk is, moet nader worden vastgesteld. Is OCE onderzoek in deze parkzone niet of slechts gedeeltelijk noodzakelijk dan heeft, na integraal behoud van alle cultuurhistorische waarden, de 5% regeling voor deze zone de voorkeur. De regeling houdt in dat binnen een te ontwikkelen gebied van bijvoorbeeld 10.000m² (1 ha), 5% ofwel 500m² zonder archeologisch onderzoek mag worden verstoord door het plaatsen van niet grondverdringende boorpalen. In de praktijk betekent dit dat ca 2000 funderingspalen met een diameter van 0.5 meter mogen worden geplaatst. Vereist is dat gekozen wordt voor palen die geen schade

aanbrengen aan de directe omgeving. Tevens is het niet toegestaan de palen te plaatsen op of door historisch muurwerk of funderingen. Vanuit deze optie is het dus van belang bij de voorbereiding, planning en ontwerp van nieuwe ruimtelijke bouwplannen in een zo vroeg mogelijk stadium te onderzoeken in hoeverre archeologische resten via civieltechnische maatregelen in de grond (*in situ*) kunnen worden behouden.

De 5% regeling biedt na integraal behoud zowel cultuurhistorisch als planningstechnisch de beste opties voor realisatie van de beoogde ontwikkelingen in de parkzone. De beoogde planning kan worden behaald, de kans op beroep en bezwaar is klein, de archeologische waarden worden immers behouden en de financiële consequenties zijn veel geringer dan bij andere opties.

5.4.5 Gecombineerd behoud en opgraven (optie 5)

Indien bovenstaande opties niet gewenst of mogelijk zijn, resteert in principe nog een vijfde optie, gecombineerd behoud met opgraven en verwijderen zonder onderzoek. Deze optie kan worden aangevuld met het permanent zichtbaar maken en actieve benutting van de behouden archeologische waarden. Gelet op de zeer hoge cultuurhistorische waarden van het kazernekwartier is het onderdeel 'verwijderen zonder onderzoek' in deze optie sterk af te raden. De combinatie wordt dan behoud gecombineerd met opgraven.

De beoogde ontwikkeling van behoud, visualisering en binnen de appelplaats reconstructie van de vestingmuren en wallen van het fort maken duidelijk dat deze optie als enige is te verkiezen in het gebied binnen de stenen vestingmuren van het fort. Hierdoor wordt en de beoogde ontwikkeling gehaald en de lokaal te verwijderen archeologische waarden gedocumenteerd.

De beoogde ontwikkeling binnen de vestingmuren van het fort kunnen voor de visualisering, verbeelding, en reconstructie van het fort een zegen zijn. De opgegraven murendelen kunnen actief worden gepresenteerd en benut, wat vele voordelen oplevert (toeristisch, recreatief, educatief, maatschappelijk, financieel, imago). De muren van het fort leveren – samen met het historisch verhaal dat daarmee verbonden is - een belangrijke toegevoegde waarde voor de ruimtelijke kwaliteit en de ontwikkeling van onze gemeente. In het gemeentelijk beleid is opgenomen dat de gemeente, behalve een stimulerende rol richting ontwikkelaars, ook zelf een concrete bijdrage aan behoud en benutting en actieve visualisering van het erfgoed wil leveren. Visualisering en reconstructie van het fort zoals nu beoogd in het Stedenbouwkundig plan en beeldregieplan is geheel in deze lijn.

5.5 Conclusie.

Vastgesteld is dat er in het gehele gebied van het kazernekwartier (en in de zone daarom heen) zeer hoge cultuurhistorische waarden aanwezig zijn. Deze waarden zijn zodanig dat vanuit cultuurhistorisch oogpunt het uitgangspunt integraal behouden zou moeten zijn (optie 1). Is behoud niet mogelijk dan is integraal archeologisch onderzoek van de te verstoren terreingedeelten de enige juiste optie (optie 3). Bij grondverzet van welke aard ook is archeologisch onderzoek noodzakelijk waarbij dit onderzoek bij voorkeur primair de aanpak bepaalt. Voor de archeologische onderzoeken moet zowel organisatorisch, procesmatig als financieel voldoende ruimte worden ingeruimd. Binnen de huidige stedenbouwkundig plan en in de huidige planning zijn deze goed geborgd.

Vastgesteld is dat binnen de zone langs het spoor (incl MFC locatie) in verband met explosieven integraal behoud van de cultuurhistorische waarden geen optie is. Hier zullen en kunnen alleen de vestingmuren behouden blijven (optie 1). Alle overige waarden moeten integraal worden opgegraven (optie 3).

Ook in de parkzone zou, indien er geen sprake zou zijn van een ruimtelijke ontwikkeling, integraal behoud uitgangspunt moeten zijn. Gelet op de beoogde ontwikkeling is hier sprake van optie 5 (behoud, opgraven)(met name binnen de vestingmuren) in combinatie met optie 4 (5% regeling) de beste werkwijze. Voordeel is tevens dat delen van het fort kunnen worden gevisualiseerd, verbeeld, gereconstrueerd en benut, hetgeen een sterke meerwaarde oplevert voor het Stedenbouwkundig plan en Beeldregieplan.

Een eventueel (groot) vervolgonderzoek zal organisatorisch en logistiek een complexe aangelegenheid zijn. Er zullen veel instanties betrokken zijn en er zal met veel factoren rekening gehouden moeten worden. Het verdient aanbeveling om een onafhankelijke directievoerder aan te stellen die zorgt voor een

soepele coördinatie en communicatie tussen archeologische uitvoerder, OCE medewerkers en andere actoren in het veld. Het is tevens aan te bevelen pas met het archeologische en OCE-onderzoek te beginnen als alle gebouwen gesloopt en alle kabels en leidingen binnen het gebied afgesloten zijn, zodat het onderzoek soepel en zonder obstakels uitgevoerd kan worden. Deze werkwijze is momenteel beoogd en als zodanig ingepland.

Uit bovenstaande blijkt dat realisatie van de beoogde ruimtelijke ontwikkeling van het kazernekwartier mogelijk is met een combinatie van behoud *in situ* en *ex situ* van de archeologische waarden. De ontwikkeling maakt het tevens mogelijk een deel van de archeologische waarden te visualiseren, verbeelden, reconstrueren en benutten, hetgeen voor een meerwaarde zorgt van de beoogde ruimtelijke ontwerp.

Recht gedaan wordt aan het gemeentelijk beleid inzake behoud van het archeologisch erfgoed en de concrete bijdrage aan benutting en actieve visualisering van het erfgoed binnen de gemeente Venlo.

Geadviseerd wordt te besluiten tot:

4. het streven naar maximaal behoud van de binnen het kazernekwartier aanwezige zeer hoge archeologische waarden uit de Romeinse tijd, Vroege Middeleeuwen en Nieuwe tijd (ensemblewaarde Fort St Michiel).
5. volledig behoud van het muurwerk en funderingen van het fort St Michiel binnen het gehele kazernekwartier.
6. indien behoud geen optie is in verband met noodzakelijke ingrepen in de ondergrond, is het opgraven (en dus gedocumenteerd verwijderen) van alle archeologische waarden (met uitzondering van de volledig te behouden muren en funderingen van het fort), noodzakelijk. dit resulteert tot:
 - a. Binnen en rondom de locatie van het MFC en de zone langs het spoor het waarschijnlijk bijna volledig opgraven van alle archeologische waarden i.v.m. noodzakelijk explosieven en munitieonderzoek.
 - b. Voor de overige gebieden buiten deze zone wordt gebruik gemaakt van de gemeentelijke archeologische 5% regeling in combinatie met behoud en opgraven, afhankelijk van de noodzakelijke ingrepen in de ondergrond.

Een gemeentelijk besluit omtrent de keuze voor behoud *in* of *ex situ*, van de archeologische waarden eventueel aangevuld met visualisering, reconstructie en benutting dient formeel te worden omgezet in het archeologisch selectiebesluit door college en raad. Het selectiebesluit moet in het bestemmingsplan Kazernekwartier worden opgenomen.

6. Slotopmerkingen.

Het grote maatschappelijke belang van de ruimtelijke ontwikkeling binnen het kazernekwartier en de zeer grote cultuurhistorische waarden bieden uitgelezen kansen en vragen om een multidisciplinaire aanpak. Alleen door deze aanpak kan gegarandeerd worden dat de aanwezige waarden en cultuurhistorische mogelijkheden ten volle worden behouden, gedocumenteerd, gevisualiseerd en benut en op termijn financieel rendement opleveren voor eigenaren, gebruikers en de stad (spinn-off).

Tenslotte is het gewenst om:

- zo spoedig mogelijk starten met een gedegen historisch en cartografisch onderzoek naar fort St Michiel. Als onderdeel hiervan dient onderzoek plaats te vinden in Nederlandse (Den Haag, Maastricht) en buitenlandse (Brussel, Simancas, Parijs, Lille en mogelijk Wenen) archieven
- een multidisciplinair (archeologisch, bouwhistorisch, historisch) onderzoek naar het fort uit te voeren samen met diverse deskundigen van cultuurhistorische organisaties, universiteiten etc.
- spoedige aanbesteding van het beoogde archeologische veldwerk en OCE onderzoek ten behoeve van ontwikkeling van de MFC locatie en de zone langs het spoor waarbij het archeologisch onderzoek leidend is.
- nader detailonderzoek uit te voeren naar actief behoud, restauratie, visualisering, deelreconstructie en actieve optimale benutting van de vestingmuren.
- inspiratiebijeenkomsten en intensieve samenwerking te organiseren tussen betrokken overheid, overige overheden, initiatiefnemers/opdrachtgevers, ondernemers, ontwerpers/architecten,

universitaire vakgroepen, consumentendeskundigen, communicatie- en cultuurhistorische adviseurs en andere deskundigen, archeologische opgravingbedrijven en betrokken bouwbedrijven.